

פרויקט צבא-חברה
מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

צבא הגנה לישראל

מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה

מאמר סיכום של המפגש השישי של פורום "צבא חברה"

י' בשבט התשס"ג,

13 בינואר 2003

מאת: ברוך נבו ויעל שור

פרויקט
צבא-חברה

The Army and Society Project of the IDF and the Israel Democracy Institute
Morality, Ethics, and Law in Times of War
Baruch Nevo and Yael Shur

עורך ראשי: אורי דרומי
ראש מינהל מחלקת פרסומים: עדנה גרניט
עורכת הספרייה: יעל מושיוב
עריכת לשון: תמי אילון-אורטל
רכז הפקה: נדב שטכמן
עיצוב: רון הרן
סודר ונדפס בהתשס"ג ב'ארט פלוס', ירושלים

מסת"ב 965-7091-66-7 ISBN
© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה

The Israel Democracy Institute
Printed in Israel, 2003

פרופ' ברוך נבו הוא מנהל פרויקט צבא-חברה במכון הישראלי לדמוקרטיה;
החוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה.

יעל שור היא עוזרת מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

הדברים בפרסום זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי
לדמוקרטיה.

תוכן עניינים

7	הקדמה
8	העיתונות הישראלית מדווחת על העימות הנוכחי
13	מאפייני המאבק הנוכחי בין ישראל לפלשתינים
13	רקע היסטורי ("התקופה המעצבת")
	הבדלים בין מלחמה (קלאסית) לבין העימות הנוכחי (בין ישראל
14	לפלשתינים)
16	שאלת הנרטיב
17	ממשק דרג מדיני – צבא
19	ממשק צבא-חברה – דרג מדיני
21	מוסר, אתיקה ומשפט
22	דילמות מוסריות ואתיות
26	דילמות משפטיות
30	המשפט הבין-לאומי
	השפעות המאבק הנוכחי – היבטים פסיכולוגיים,
36	ערכיים ומוסריים
39	דרכי התמודדות
	מערכת עקרונות אתיים-מוסריים להתנהגות מפקדי
44	צה"ל וחיליו בעימות המזוין הנוכחי – הצעה לדיון וליבון
46	סדר-יום מחקרי

נספחים

48

נספח א' - תכנית המפגש השישי: מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה

50

נספח ב' - מוזמני המפגש בחלוקה לקבוצות דיון

54

נספח ג' - מקורות מתוך אוגדן המידע

נספח ד' - סיכום ממצאי דוח אמנסטי לגבי פעילות צה"ל בג'נין

56

ובשכם במהלך מבצע "חומת מגן"

נספח ה' - קטעים מתוך אמנת ז'נבה בדבר הגנת אזרחים

59

בימי מלחמה

68

נספח ו' - קטעים מתוך אמנת רומא

79

נספח ז' - רוח צה"ל

הקדמה*

המפגש השישי של פורום צבא-חברה שהתקיים בחורף 2003, עסק בסוגיות הקשורות למוסר, אתיקה ומשפט בלחימה. במפגש השתתפו קצינים בכירים מצה"ל ובראשם הרמטכ"ל, סגל המכון הישראלי לדמוקרטיה, חוקרים מן האקדמיה ואישים ממגזרים שונים בציבור.

מאמר זה מסכם את דיוני המפגש, שהתקיים שנתיים מפרוץ העימות הישראלית-פלשתינאית, דיון שהובעו בו דעות והשקפות מגוונות. המאמר מתבסס על דברי המשתתפים ועל חומר הרקע שהוכן לקראת המפגש וחולק למשתתפים מבעוד מועד.

בנספח א' תכנית המפגש. בנספח ב' מביא את רשימת מוזמני המפגש בחלוקה לקבוצות דיון, ונספח ג' מפרט את חומר הרקע שחולק למשתתפים.

כדמשך ל"הקדמה" נביא כעת "תקציר" אירועים הנוגעים לנושא שעל הפרק ואשר התרחשו במהלך חודשיים בלבד. מטרת הצגה זו היא להכניס את הקורא לרוח התקופה שדיוני המפגש השישי התרחשו בה. האירועים יובאו כפי שהופיעו בעיתונות הישראלית.

* תודתנו נתונה לד"ר מיכאל גרוס מהמחלקה ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטת חיפה, על עזרתו בהבהרת מושגים מתחום האתיקה והמוסר ולסא"ל הדס בן אליהו ורס"ן יהודית שר מממד"ה על הערותיהן המחכימות לגרסאות מוקדמות של מאמר זה.

העיתונות הישראלית מדווחת על העימות הנוכחי*

1/3/2003 – צה"ל נטרל מטען בן 100 ק"ג שהונח ליד גדר ההפרדה שבין גוש קטיף לחאן יונס. מדובר במטען גחון שכוון לפגוע בכלים משוריינים הנעים באזור ושמופעל באמצעות פס דריכה. במהלך פעולת הנטרול התקבלה התרעה ממוקדת על דמויות חשודות באזור והחיילים פתחו עליהן באש. אף שלא זוהתה פגיעה, הפלשתינים טענו כי ארבעה פלשתינים, בהם ילדה בת 11, נפצעו מהיר.

4/3/2003 – כוחות צה"ל ביצעו פעולה נרחבת במחנה הפליטים אלבוריג'. במסגרת הפעולה נהרגו שמונה פלשתינים ביניהם נוהא אלמקאדמה שהייתה בחודש התשיעי להריונה, וילד בן 13. עוד 30 איש נפצעו. כוחות צה"ל חדרו למחנה, חיפשו אמצעי לחימה, עצרו מבוקשים והרסו בתים של מחבלים. הפלשתינים הפעילו נגד הכוחות שבעה מטעני חבלה ובהם מטען גחון במשקל 100 ק"ג, השליכו עשרות רימונים וירו אש עזה מנשק קל. במהלך הפעולה נעצרו גם בני משפחת טהא – אב וחמשת ילדיו – בחשד להשתייכות לחמאס.

5/3/2002 – פיגוע טרור בקו אוטובוס 37 בשדרות מוריה בחיפה. האוטובוס, שנסעו בו תלמידים רבים, התפוצץ שעה שהעלה נוסעים בתחנה ברחוב מוריה. בפיגוע נהרגו 15 איש ונפצעו 55.

5/3/2002 – שני קציני משמר הגבול נפצעו במהלך פעילות בג'נין. כוח מסתערבים הגיע בשעות הבוקר לבית קפה במרכז ג'נין, ששימש מקום מפגש לפעילי הג'יהאד האסלאמי בעיר. הלוחמים זיהו במקום מבוקש וקראו לו לעצור. בתגובה הוא שלף את אקדחו, ירה לעברם ופגע בשני קצינים מהכוח באורח קל עד בינוני. החיילים עצרו את המבוקש, שנפצע קל, יחד עם שישה פלשתינים נוספים שישבו בבית הקפה. בעקבות המעצר השליך צעיר

* הקטעים נלקחו מתוך כתבות המופיעות בארכיונים של אתרי העיתונות היומיים באינטרנט: <http://www.ynet.co.il/>; <http://images.maariv.co.il/>; אין הם מכסים את כלל המקרים שאירעו ודווחו בטווח זמן זה.

פלשתיני בקבוק תבערה על כוח מסתערבים. החיילים הגיבו בירי, וכתוצאה נהרג נער בן 16 וחמישה פלשתינים נפצעו. בעקבות התקרית הטיל צה"ל עוצר על ג'נין.

5/3/2003 – ליד ההתנחלות נצרים שבמרכז רצועת עזה נהרג פלשתיני כבן 75. החיילים זיהו את האיש כאשר הוא רוכב על חמור באזור האסור לתנועת פלשתינים, פתחו עליו באש והרגו אותו. מפקד אוגדת עזה, תא"ל גדי שמני, הורה על פתיחת חקירה לביורר נסיבות המקרה.

8/3/2002 – זוג ישראלים, הרב אליהו ודינה הורוביץ, נרצחו בביתם שבקריית ארבע על-ידי מחבלים מהחמאס. המחבלים חדרו דרך גדר היישוב ביום שישי בערב, בשעה שתושבי קריית-ארבע סיימו את ארוחת השבת. בני הזוג נרצחו בביתם לאחר שהמחבלים פצעו תושבים נוספים שנקרו בדרכם.

11/3/2003 – צה"ל הודיע, בעקבות תחקיר, כי הוא אינו אחראי למותה של האישה ההרה ולמותם של שמונת הפלשתינים הנוספים (מ-4 במרס 2003). מהתחקיר עלה, כי הבית שהאישה שהתה בו קרס מפיצוץ מטען שהטמין פלשתיני בבית סמוך. גם לגבי שמונת ההרוגים האחרים הודיע צה"ל כי לא הייתה כל פעילות טנקים בסמוך למקום וכי הפלשתינים נהרגו מפיצוץ מטען נוסף עם מסמרים ורסס שהיה בקרבת מקום.

13/3/2003 – שני מאבטחים עובדי חברת שמירה פרטית נהרגו מאש חיילי יחידה מובחרת וממסוק קרב של צה"ל, שחשבו בטעות שמדובר במחבלים.

16/3/2003 – רייצ'ל קורי, פעילת שלום אמריקנית בת 23, מהתנועה לסולידריות בין-לאומית, נמחצה למוות על-ידי דחפור של צה"ל שעה שניסתה למנוע בגופה הריסת בתים של פלשתינים ברפיח. היא הייתה אחת מארבעה פעילי שמאל הנמצאים בעזה מזה חודשיים כדי להפגין נגד הריסת בתים על-ידי צה"ל. לדברי חבריה, הנהג בדחפור לא יכול היה שלא להבחין ברייצ'ל היושבת על הקרקע. לטענת צה"ל, הפעילה התיישבה מאחורי תלולית עפר, מה שהביא לכך שנהג הדחפור לא הבחין בה.

19/3/2003 – עלי עלאן, בכיר מבוקשי החמאס באזור יהודה, שהיה אחראי לפיגועים רבים ולמותם של 48 ישראלים, חוסל. התפיסה אירעה במקרה, כשכוח צה"ל יצא לבצע מעצר של מבוקש חמאס אחר וזיהה דמות חשודה מנסה לברוח. בקרב נהרג חייל צה"ל.

19/3/2003 – תושב מבוא דותן, ציון בושריאן, נהרג בעת שנהג לביתו במבוא דותן. מחבל שארב לו בצד הדרך ליד הכפר נזלת זייד, ירה עליו צרור מטווח קצר. בושריאן הספיק לירות מספר יריות ונהרג.

8/4/2003 – מסוק של צה"ל חיסל את סעיד אל ערביד במרכז רצועת עזה, כשזה נסע ברכבו. אל ערביד היה מעורב בעשרות פיגועים נגד ישראלים בשטחים וברחבי המדינה. בין היתר היה מעורב בחטיפת החייל נחשון וקסמן ז"ל ובפיגוע הקטלני בקו 5 בתל-אביב לפני 9 שנים, שנרחצו בו 21 בני אדם. הוא היה עוזרו של מוחמד דף, מפקד הזרוע הצבאית של החמאס, שנפצע באורח קשה על-ידי צה"ל לפני כחצי שנה. מהירי נהרג גם אחד מעוזריו הבכירים של ערביד. לדברי הפלשתינים נהרגו בפעולה זו שבעה בני אדם, ביניהם ילד בן 12 שזותו טרם ידועה. הפלשתינים מסרו כי יותר מ-48 בני אדם נפצעו בפעולה זו, ביניהם, לטענתם, 20 ילדים.

15/4/2003 – פיגוע כבד נמנע במכללת "בית ברל" בשל ערנותה של מזכירה במקום. המזכירה הבחינה בתיק חשוד, וכשהציצה פנימה ראתה חוטים וטלפון סלולרי. היא הבינה שמדובר במשהו חשוד, צלצלה לקציני הביטחון והרחיקה אנשים מן המקום. המשטרה סגרה את המקום וביצעה פיצוץ מבוקר של המטען בן שלושת הקילוגרמים.

15/4/2003 – מחבל בן 18 חדר למסוף קרני והרג נהג מלגזה משדרות ונהג משאית ערבי ישראלי ממזרח ירושלים. שמונה ישראלים נוספים נפצעו, אחד מהם באורח בינוני. המחסום כולל שמונה תאי סינון, שדרכם מועברות סחורות מישראל לרצועת עזה ולהפך. התאים מופרדים מהצד הפלשתיני של המחסום בחומה גבוהה, שבה מספר דלתות אוטומטיות. בצה"ל סבורים כי המחבל הצליח לחדור מן הצד הפלשתיני של המתחם בעקבות כישלון של אנשי הביטחון המסכל הפלשתיני. בעקבות הפיגוע הורה שר התחבורה לסגור את המעבר למספר ימים.

17/4/2003 – כוחות הביטחון סיכלו שישה פיגועי התאבדות שתוכננו למהלך חג הפסח. בעקבות מידע שהגיע על כוונת ארגון הג'יהאד האסלאמי לבצע פיגוע התאבדות באזור השרון, הוטל עוצר על העיר טול כרם. הצנחנים שפעלו בעיר עצרו אישה פלשתינית בבת 30 שהייתה אמורה להבריח חגורת נפץ לתוך ישראל, ולהעבירה לידי מחבל מתאבד. שעות ספורות לאחר מכן נעצרו עוד שלושה מחברי החוליה שהיו מעורבים בתכנון הפיגוע. במהלך הפעילות בעיר נהרג צעיר פלשתיני שהשליך בקבוק תבערה על החיילים ונעצרו שני מבוקשים, שעמדו מאחורי התארגנות לבצע פיגוע התאבדות במהלך החג. בערב החג, בשל חשש מפיוגועים, הוטל סגר מלא על שטחי יהודה, שומרון, רצועת עזה ובקעת הירדן. במסגרת הסגר נאסרה כניסת פלשתינים לתוך ישראל. על עזה הוטל גם סגר ימי, ונאסרה יציאת דייגים אל הים.

18/4/2003 – צה"ל השלים תכנית לביצוע שורת מחוות האמורות לסייע לראש הממשלה הפלשתיני החדש, אבו-מאזן. המחוות יתבססו בשלב הראשון על רצועת עזה: נסיגה ממספר מקומות, הסרת הכתרים והפסקת ביתור הרצועה. במקביל, צה"ל ימעיט בפעילות מבצעית שאינה הכרחית למלחמה בטרור, וישקול שחרור אסירים שאין להם "דם הידיים".

18/4/2003 – לפנות בוקר עצר כוח צה"ל שתי פעילות של ארגון החזית העממית: האחת שגייסה מחבלות מתאבדות והשנייה, מחבלת שהסכימה לבצע פיגוע התאבדות בתוך ישראל. כעבור מספר שעות, גילה כוח צנחנים את מזוודת הנפץ.

18/4/2003 – שני פעילי שמאל מתנועת "תעאיוש" נפצעו קל מנתזי ירי, שבוצע לעברם על-ידי מתיישב יהודי במאחז חוות מעון, שבדרום הר חברון. הפעילים התעמתו עם המתיישבים במקום, כדי למחות על פגיעה בפלשתינים ועל הקמת מאחזים בכלל. היורה עוכב לחקירה.

18/4/2003 – ארבעה חיילי מג"ב עוכבו לחקירה בחשד שזרקו צעיר פלשתיני מרכב נוסע וגרמו למותו.

20/4/2003 – סמל ליאור זיו ז"ל בן 19, צלם ביחידת דובר צה"ל, נהרג לפנות בוקר בשעה שתיעד מבצע שמטרתו איתור ופיצוץ ארבע מנהרות להברחת אמצעי לחימה בין מצרים לשטח הפלשתיני. במהלך המבצע נפצעו חיילים נוספים. הפלשתינים דיווחו על חמישה הרוגים ועשרות פצועים.

21/4/2003 – שמונה שוטרי מג"ב מפלוגת משמר הגבול בחברון, עוכבו לחקירה על-ידי המחלקה לחקירת שוטרים, בשל חשד שגנבו כספים מבתיים שבהם ערכו חיפוש, זרקו רימוני הלם ורימוני גז על תושבים תמימים, ניפצו שמשות בתיים, ניקבו צמיגים ועוד. על-פי התלונות, כל המעשים בוצעו באזור חברון, ומרביתם בוצעו ימים ספורים לאחר הפיגוע ב"ציר המתפללים" בחברון, שנהרגו בו ארבעה שוטרים מאותה פלוגה.

30/4/2003 – שלושה נהרגו ומעל 60 נפצעו כשמחבל מתאבד התפוצץ בכניסה לפאב "מייק'ס פלייס" בטיילת בתל-אביב. בשעת הפיגוע היה הפאב, שנמצא בסמוך לשגרירות ארצות-הברית ואשר ידוע כמקום בילוי של תיירים, מלא עד לאפס מקום. עדי ראייה סיפרו כי גם בפיגוע הזה עצר מאבטח את המחבל בכניסה לפאב, ובכך מנע אסון גדול יותר.

מאפייני המאבק הנוכחי בין ישראל לפלשתינים

רקע היסטורי ("התקופה המעצבת")

שאלות של מותר ואסור בלחימה אינן נחלת ההווה בלבד. אירועים שהציבו דילמות מוסריות התרחשו עוד טרם קום המדינה, בשנותיה הראשונות, והם ממשיכים להתרחש גם היום. להלן יוצגו דוגמאות לאירועים מעצבים, שמתוכם נוצקה, לאורך השנים, התודעה הקשורה באתיקה ובטוהר הנשק. טרם קום המדינה נזכיר את פיצוץ מלון המלך דוד בירושלים. ב-1946 פוצצה חוליה של אצ"ל את האגף הדרומי של המלון על-ידי החדרת שבעה כדי חלב ממולכדים לקומת המרתף. הודעות התראה נמסרו אמנם למספר גורמים, אולם 91 בריטים, יהודים וערבים, חיילים ואזרחים, נהרגו. ב"פרשת שאשא", פברואר 1948, נשלחה מחלקה של הפלמ"ח אל הכפר הערבי שאשא. במהלך הקרב פוצצו עשרות בתים על יושביהם.

סמוך למלחמת השחרור התרחשה "פרשת דיר יאסין". ב-9 באפריל 1948 בשעת בוקר מוקדמת, תקפה מחלקה מעורבת של אצ"ל ולח"י את הכפר דיר יאסין. במהלך התקיפה פוצצו עשרות בתים ונורו עשרות כפריים.

בפעולה הידועה בשם "פעולת קיבידה", שהתרחשה בלילה שבין ה-14 ל-15 באוקטובר 1953, נשלח כוח משולב של יחידה 101 והצנחנים לפעולת תגמול על רצח סוזן, בנימין ושושנה, אם ושני ילדיה ביהוד, יומיים קודם לכן. כ-45 בתים פוצצו, חלקם על יושביהם. מעל 60 איש נהרגו, בהם נשים וילדים. מן המתואר לעיל עולה כי הלחימה בשנים מוקדמות אלה התאפיינה בפעולות נקודתיות שכוונו למטרות מוגדרות, ביניהן כאלה שמוגדרות אזרחיות. הלחימה הושפעה מן המיתוסים שנקשרו למורשת היחידות הבולטות, שתיארו ביצועים נועזים מחד, ואי הקפדה על גבולות צבאיים ברורים, מאידך. תגובת הממסד לאירועים מסוג זה הייתה בדרך כלל הכחשה ממסדית והשלכת האשמה על פורקי עול קיצוניים.

לאחר קום המדינה, עיקר הלחימה הייתה כוז של צבא-מול-צבא, מה שנקרא "מלחמה קלאסית". כך במלחמות 1956, 1967, ו-1973. בין האירועים הבולטים שהתרחשו בין המלחמות האלה ראוי להזכיר את פרשת "כפר קאסם". בסוף אוקטובר 1956, ערב מבצע סיני, הוחלט על שינוי שעות העוצר

לכפרי המשולש (ביניהם כפר קאסם). זמן העוצר שנקבע לכפרים שונה, והידיעה על השינוי הגיע למוכתר הכפר כחצי שעה לפני שנכנס העוצר לתוקפו. למרות הזהרת המוכתר על הימצאותם של כ-400 פועלים מחוץ לכפר, שאין ביכולתם לדעת על העוצר, כאשר שבו אלה מן השדות, נפתחה עליהם אש ו-43 נהרגו, ביניהם ילדים ונשים.

בפברואר 1973 הפילו שני מטוסי קרב ישראלים מטוס נוסעים אזרחי לובי, שחדר בטעות לתחום האווירי של ישראל. החשש היה שהמטוס מתכוון לפגוע בבסיס הצבאי בביר גפגפה או בבאר שבע, או לצלם מטרות צבאיות. מטוסי הפנטום הורו למטוס לנחות ברפידים. הטייס התעלם מן הבקשה, חג מערבה והתחיל לנוע לעבר מצרים. למרות תנועתו לכיוון מצרים, ואף שהיה ברור שלא נשקפת ממנו סכנה, הפנטומים ירו במטוס והפילו אותו. כתוצאה מכך נהרגו 106 אזרחים ואנשי צוות לוביים ושישה נפצעו.

הבדלים בין מלחמה (קלאסית) לבין העימות הנוכחי (בין ישראל לפלשתינים)

כיום, ישראל נמצאת בתקופה חדשה מבחינת הקונספציה של מהי מלחמה, הן ברמה הגלובלית – טרור בין-לאומי, והן ברמה הלוקאלית – העימות הנוכחי בין ישראל לפלשתינים. בעימות הנוכחי ישראל ניצבת בפני אתגרים שאף מדינה וצבא בעולם לא נאלצו להתמודד אתם. מהתמודדות בעיקר עם מלחמה קונבנציונלית, ישראל עברה למציאות לוחמנית בעלת מאפיינים ייחודיים:

1. אין גבולות גאוגרפיים מוכרים וברורים בין שני הצדדים. מדובר במאבק מזוין שמתנהל בלב אוכלוסייה אזרחית, וכל מקום יכול להפוך לחזית.
2. העימות אינו תחום בזמן. המאבק ארוך ומתמשך, ומועד סיומו אינו ידוע.
3. ההבחנה המקובלת בין לוחמים לבין אזרחים היטשטשה מאוד, בעיקר בקרב הפלשתינים, אולם גם בקרב הישראלים (למשל כיתות הכוננות בהתנחלויות, או אזרחים שחוסמים בגופם מחבלים מתאבדים). חילופי זהויות בין אזרחים ללוחמים מתבצעים לעתים במהירות מסחררת. לדוגמה, האם ילד שזורק אבן בהפגנה הוא לוחם? ישראלי שפוגע ברכוש פלשתיני? הערפול בין אזרח ללוחם בא לידי ביטוי גם בזהות הנפגעים.

אם במלחמה קלאסית ברור לשני הצדדים כי ללא קשר לצדקת המלחמה, הכול מחויבים להימנע מפגיעה באזרחים, ומותר לפגוע רק בלוחמים, הרי שבעימות הנוכחי הרוב המוחלט של ההרוגים והפצועים הם אזרחים.

4. קשה לדבר על ניצחון מוחלט על האויב, שכן מערכת המושגים כבר אינה מערכת מושגים פיסית: כיבוש שטח נתון, הרס חלקים מהאויב, השמדת דיוויזיות וכו'. המושגים המשמשים לתיאור הישגים בלחימה מעין זו נזילים יותר: "הפחתה בעצמת הטרור", "סיכול אירועי טרור", "ירידה במספר הנפגעים", "השגת רמת ביטחון אישי סבירה", וכו'.

5. להבדיל ממלחמות גדולות, שההכרעות המבצעיות והאתיות בהן נעשות בעיקר על-ידי הפיקוד הגבוה, ההכרעות במאבק שאנו נמצאים בו נעשות בזמן אמת על-ידי הסמל ומפקד הפלוגה. במילים אחרות, כוח רב נתון בידי בודדים וקבוצות קטנות. יתר על כן, לאזרחים בודדים ולקבוצות קטנות של אזרחים, משני צדי המתרס, יש יכולת השפעה גדולה על פוטנציאל ההתלקחות.

6. העימות הנוכחי זוכה לסיקור תקשורתי רציף ואינטנסיבי, ומתנהל לכן, תחת עיני העולם. פעולה צבאית יכולה להסתיים בתוצאות פיסיות מוצלחות אך בכישלון תקשורתי-פוליטי.

7. במידה רבה, יעדי הלחימה הנוכחית הם פגיעה בחוסן המוסרי והחברתי של הצד השני, במטרה להביא לשחיקת ערכי היסוד ולערעור הביטחון בצדקת הדרך ובהיותה דרך הולמת להשגת היעדים. כלומר, חלק מיעדי הלחימה הנוכחית (בשני הצדדים) הם פסיכולוגיים וסוציולוגיים מטבעם. 8. דומה כי טשטוש ההבחנות המסורתיות נעוץ בעובדה שלפלשתינים אין כללי לחימה ברורים שהם מוכנים לקבל על עצמם, ומבחינתם כל מטרה ואמצעי הם לגיטימיים: הם אינם מייחסים חשיבות לחיי אדם, כולל חייהם שלהם, והם יורים ומתפוצצים דווקא בקרב ילדים, נשים וזקנים.

9. בניגוד למלחמות קלאסיות, שפותחו עבורן קודים אתיים ומשפטיים בין-לאומיים, העימות הנוכחי מתנהל (עדיין) ללא מסגרת כזו, כפי שיתואר בהרחבה בהמשך.

שאלת הנרטיב

אחת הבעיות שעומדות בבסיס המאבק הנוכחי בין ישראל לפלשתינים היא שאלת הדיאגנוזה. חוסר ההסכמה על "הסיפור" בא לידי ביטוי גם בשם הפלשתינים מכנים את המלחמה הזו "אינתיפאדת אל אקצא". בישראל יש הקוראים לה "עימות", "לחימה", "סכסוך מזוין" בהגדרה המשפטית, "המלחמה נגד הטרור", "מלחמת מגן", וכו'.

שאלת הנרטיב היא שאלה מורכבת, שכן היא נוגעת לשורשי הסכסוך. יש מי שתופסים את המלחמה כמלחמה על עצם הישרדותה וקיומה של מדינת ישראל, ואילו אחרים תופסים את הפעולות של הפלשתינים כמלחמת חירות של עם נכבש, הפועל באמצעות גרילה על מנת להשתחרר מעול הכיבוש. בנוסף, יש המתארים את הנרטיב לא כמאבק מלחמתי רגיל על טריטוריה, אלא כמאבק הישרדותי בין תרבויות ובין ציוויליזציות.

אי הסכמה זו מביאה למחלוקת מובנית בשאלות של קביעת היעדים האסטרטגיים. על מה נשלחים החיילים להילחם? מהם היעדים שמדינת ישראל צריכה לקבוע עבור העימות הנוכחי ושעל הצבא להוציא אל הפועל? אי ההסכמה מעוררת גם שאלות של מוסר: מהם האמצעים? מה מוסרי ומה לא מוסרי? האם כתר, סגר, וסיכול ממוקד הם תגובות מידתיות ופרופורציונליות? נדמה שהיעדר הבהירות ביחס ליעדי-העל מקשה על הבהרת הדרכים שמובילות להשגתם.

נרטיבים שונים מובילים להשקפות שונות לא רק לגבי טבע הסכסוך עצמו אלא גם לגבי אופן פתרונו: כיצד מגדירים את הניצחון במלחמה הזאת? נראה כי הגדרת היעד שצה"ל פועל לפיה כיום היא: הורדת רמת האלימות והפגיעה שנחשפים לה אזרחים ישראלים לרמה "נסבלת".

מתוך האמור לעיל מתעוררת השאלה על השתתפות ואחריות בגיבוש הנרטיב ומטרות העימות. האם האחריות לשותפות והשפעה מוטלת על הקהילה האינטלקטואלית? על הדרג הפוליטי? או שמא על הצבא עצמו?

ממשק דרג מדיני – צבא

ההבחנה המסורתית

באופן מסורתי, התחום הצבאי והתחום המדיני הם תחומי פעולה שונים במהותם, בעלי סטנדרטים ואתיקות שונים.

לפי התפיסה הקלאסית, הדרג המדיני אחראי על קביעת המטרות המדיניות ארוכות הטווח. בהקשר של העימות הנוכחי, עליו לבחון באופן אסטרטגי ומאוזן את כלל ההיבטים וההתפתחויות שעומות כזה יכול ליצור לטוב ולרע, מבחינות לאו דווקא צבאיות. הדרג המדיני הוא זה שבסופו של דבר יוכל להביא לסיום הסכסוך. מעצם תפקידו, על הדרג המדיני להתחבט ביעדים ארוכי טווח ולהתרכז בהשלכות של הפעילות בהווה על הטווח הארוך.

לעומת זאת, הדרג הצבאי אחראי באופן מיידי על ההגנה ועל שמירת הביטחון ותחושת הביטחון של תושבי ישראל וחייליה, אם בתוך המדינה ואם בשטחים, אם על-ידי מניעה של אירועי טרור (מחבל שאמור לצאת מג'נין, מכוננית תופת שאמורה לצאת למגידו), ואם על-ידי הקטנת מספרם למינימום אפשרי.

על-פי התפיסה המסורתית, צה"ל אמור לתרגם את המטרות המדיניות לפתרונות צבאיים שהם לרוב טקטיים, יומיומיים ומדידים. מתוקף הגדרה זו עולה כי שיקולי טווח קצר מקבלים בצבא עדיפות על פני שיקולי טווח ארוך.

שמירת ההבחנה דרג מדיני – דרג צבאי במציאות העימות הנוכחי

יהיה מי שיטען כי חשוב לשמור ולחדד את ההבחנה בין הצבאי והמדיני, שכן בהיעדרה עשויות נורמות פוליטיות אזרחיות לחלחל לתוך הצבא ולהשפיע על מקצועיותו נטולת הפניות, או להפך – צורות חשיבה צבאיות עשויות לחלחל לפוליטיקה, דבר שיגרום לפגיעה ביסודות דמוקרטיים.

בפועל, קשה לקיים הפרדה דיכוטומית בין השניים, שכן לכל פעולה צבאית יש היבט מדיני ולכל החלטה מדינית יש משמעות צבאית. נושא זה מקבל משנה תוקף במציאות של העימות הנוכחי, לאור מאפייניו הייחודיים אשר תוארו לעיל. יש לזכור עם זאת, כי המוסר והנורמות של הדרג המדיני והדרג הצבאי אמורים בסופו של דבר להיות בעלי תוכן ומהות זהים. נדמה

סקיום דיאלוג בין התחום הצבאי לבין התחום המדיני, ובה בשעה הגדרת חובת הצבאי כלפי המדיני ולהפך, עשוי לעזור לשמור על אמות המידה הרצויות.

חובת הדרג המדיני כלפי צה"ל:

1. הגדרת המטרות ארוכות הטווח של הלחימה, מתן דירקטיבה מדינית שממנה יוכלו מפקדי צה"ל לגזור משימות צבאיות טקטיות.
2. התבוננות בתמונה השלמה, שקילת כלל האופציות להתמודדות בהווה וההשפעות השונות לטווח הארוך.
3. מתן גיבוי פנימי וחיצוני של המדינה למעשים שהצבא מבצע בשליחותה ומטעמה.
4. נקיטת פעולות לשם הגנה על צה"ל משחיקה פיזית וערכית.

חובת צה"ל כלפי הדרג המדיני:

- אפשר לתאר חובה זו באופן כללי כ"הרמת דגלים" בפני הדרג המדיני, ביחס להיבטים שונים של יישום המטרות שהוצבו בפני הדרג הצבאי. כך, למשל:
1. יידוע והתראה כלפי הדרג המדיני במקרה שצה"ל מגיע למסקנה כי הלחימה בשטחים גוררת או עתידה לגרור פגיעה בזכויות אדם, פגיעה באתיקה ובמוסר. למשל, תכנית מבצעית המוגשת לאישור הדרג המדיני צריכה להיות מלווה בהערכה צה"לית לגבי צפי הפגיעות באוכלוסייה אזרחית.
  2. במקרה שהדרג הצבאי מגיע למסקנה כי פעילותו בטווח הקצר פוגעת ביכולת ההתמודדות שלו לטווח הארוך (הן בשל חוסר היכולת לשמר אמות מידה מוסריות, הן בשל שחיקת חייליו, והן בשל השפעות הרסניות מדי על האוכלוסייה הפלשתינית לטווח ארוך), עליו ליידע את הדרג המדיני.
  3. בדומה, במקרה שהדרג הצבאי סבור כי עמידה ביעדים שנקבעו היא מעבר לאפשרותו או לאמצעיו (מבחינת תקציב, מבחינת מצבת כוח האדם, מיצוי יתר של הכוחות הסדירים וכוחות המילואים הקרביים, וכו'), חובה עליו ליידע את הדרג המדיני.

ממשק צבא-חברה – דרג מדיני

נראה שהיחסים בין החברה לבין הדרג המדיני והצבאי בנוגע לסכסוך הנוכחי, מאופיינים בא-סימטריות:

1. הציבור, ככלל, אינו מספיק מיודע לעובדות שנוגעות למאבק. המאבק אינו שקוף דיו ועיקר המידע המגיע מכלי התקשורת הוא מידע מסונן. פעמים רבות המערכת הצבאית אינה משתפת את הציבור בדילמות המוסריות והאתיות העומדות בפניה.

2. מכיוון שהחברה האזרחית ככלל, אינה חשופה להיקף הדילמות, לקצב ולמשמעות של האירועים שצה"ל הוא חלק מהם, נציגיה נמנעים במקרים מסוימים מביקורת על הצבא. מאידך אפשר להצביע גם על נטייה של חוסר אמון של החברה כלפי הצבא, שמקורו אף הוא באותו חוסר ידיעה.

3. למרבה הצער, נראה שהמציאות הצבאית בעימות הנוכחי מוססה את ההגמוניה הטבעית האזרחית: החברה ובתוכה אנשי האקדמיה, הפילוסופים והמשפטנים, לא דמיינה פיגועים רצחניים כמו אלה שהתרחשו ועל כן טרם נבנו כלים להתמודדות. הצבא נשאר במידה מסוימת לבדו מול המציאות.

למרות האמור לעיל, אין מדובר בנתק מוחלט בין החברה לבין הצבא והדרג המדיני: קיימת מעורבות גדולה של נציגי החברה (אנשי מילואים מכל שכבות האוכלוסייה האזרחית) במאבק עצמו, דבר התורם לפרספקטיבה של החברה ולתפיסתה את העימות.

תפקיד החברה האזרחית

נדמה שבמציאות המורכבת הזו, אל לה לחברה הישראלית להשאיר את ההתמודדות בידי הצבא והדרג המדיני בלבד. על החברה (נציגי האקדמיה והתקשורת, פילוסופים ומשפטנים, והציבור הרחב) ליטול חלק פעיל בגיבוש הנרטיב, תוך השפעה על הדרג המדיני ועל הצבא. בהקשר זה לחברה האזרחית מספר תפקידים:

1. עבודה משותפת עם הצבא סביב גיבוש תשתית מוסרית, שתנחה את הצבא כיצד לפעול. על החברה האזרחית לגבש – יחד עם הצבא והדרג המדיני – מעין "מגדלור אתי", שיסייע בניווט אל מול הדילמות המתעוררות.

2. על החברה לקחת על עצמה – יחד עם הדרג המדיני – את האחריות ליום שאחרי הלחימה, ולהקפיד ששיקולי הטווח הארוך לא יתבטלו בפני שיקולי הטווח הקצר.
3. על החברה לשמש גם כגוף מבקר המעלה על הפרק מקרים חריגים ומקיים עליהם דיון ציבורי. במובן זה לגופים כמו "בצלם" ו"אמנסטי" (ראו לדוגמה תקציר דוח אמנסטי – נספח ד'), יש תפקיד חיובי.
4. בד בבד, על החברה להוות מקור גיבוי לצבא הפועל בשירותה. אחד ממקורות העצמה של הצבא הוא אמון הציבור הישראלי.

מוסר, אתיקה ומשפט

יש ערפול מסוים סביב המונחים "מוסר", "אתיקה", "משפט", וההבדלים ביניהם.

מוסר – עקרונות וסטנדרטים מקובלים, המנחים את האדם להתנהגות נכונה ולא נכונה בחברה.

אתיקה – מדע האתיקה, הנקרא גם פילוסופיית המוסר, עוסק בשיטתיות במושגים של התנהגות נכונה ולא נכונה.

נדמה שההבחנה בין שני המושגים עמומה מעט. יש הטוענים כי מוסר מתייחס לאמונות ולנוהג (בהקשר של טוב ורע) **מסדר ראשון**, ואילו האתיקה מתייחסת לשיקולים רפלקטיביים, ביקורתיים ונורמטיביים של אמונות ומעשים מוסריים **מסדר שני**. השימוש במונח אתיקה נפוץ בעיקר בהקשר לקודים התנהגותיים, קבוצתיים, למשל, אתיקה ברפואה, אתיקה במחקר אקדמי, אתיקה צבאית.

משפט – מערכת כללים (החוק), הנקבעת על-ידי הרשות השלטת (governing), לשם ניהול תקין של החברה ושל התנהגויות חבריה. הרשות השלטת (בין אם דמוקרטית ובין אם לאו) דורשת, על-פי רוב, מידה מסוימת של השפעה על תושביה. במדינות דמוקרטיות הרשות המחוקקת קובעת את מערכת הכללים המשפטית. על מערכת חוקים זו להיות:

א. פומבית

ב. לאפשר תהליכים הוגנים

ג. לא להפלות בין מקרים (כלומר, לשפוט מקרים זהים באופן זהה)
חיוני כי חוקים אלה לא יפרו עקרונות מוסריים בסיסיים, כמו זכותו של אדם חף מפשע לחיים, הזכות לשלמות הגוף, וכו'.

ההבחנה בין משפט לבין אתיקה ומוסר היא שלא כל הכללים הם חוקים. כללים הופכים להיות חלק ממערכת החוק כשהם נקבעים על-ידי הסמכות השולטת.

כללים ועקרונות מוסריים נגזרים מן האתיקה. עקרונות אתיים מייצגים לעתים מצבי התנהגות אידאלית, שיכולים אך לא חייבים להיות קשורים לחוק. מצבים אידאליים אלה של התנהגות מאפשרים לבני אדם למצות את

הפוטנציאל המלא שלהם ולהגיע למצב אידאלי של קיום. החוק שואף אך ורק לקיום מסודר, ואינו כולל את כל סוגי העקרונות האתיים (הוא מהווה צעד ליישום ההשקפות האתיות). עקרונות אתיים המשפיעים על מידות טובות (כמו יושר, תרומה, אומץ) או על יחסים בין-אישיים (בגידה, חביבות) אך לא משפיעים על הסדר החברתי, אינם, בדרך כלל, חלק מן המשפט. בה בעת קיימים חוקים המשפיעים על הסדר החברתי, אך הם שרירותיים מבחינה מוסרית (נסיעה בצד הנכון של הכביש, עצירה באור אדום, וכו'). בהמשך הדיון לא תמיד תישמר הבחנה מדויקת בין המונחים שלעיל.

דילמות מוסריות ואתיות

בהינתן שלעומת שצה"ל מצוי בו היום אופי שונה ממלחמה קונבנציונלית, נשאלת השאלה האם השיקולים האתיים המנחים את צה"ל צריכים להשתנות. ההיסטוריה מלמדת שיכולת ההישרדות של דמוקרטיה מתגוננת, תלויה הן ביכולתה הצבאית והמבצעית להגן על תושביה והן בחוסנה המוסרי. חוסן מוסרי לאומי נשען על צדקת היציאה למלחמה ועל צדקת האמצעים. נדמה שהדילמות שצה"ל מתחבט בהן היום הן גם דילמות תאורטיות הנגזרות מאופיו של העימות וגם דילמות קונקרטיות ומיידיות, שאחרון החיילים במחסום צריך להתמודד עמן.

מוסר - אבסולוטי? דינמי? תלוי הקשר?

האם שיקולים מוסריים משתנים בהתאם לאופי הקונפליקט? לדוגמה: אילו יתבצע, חלילה, מגה-פיגוע נגד ישראל, וייהרגו מאות ואולי אלפי ישראלים חפים מפשע, האם תמשיך ישראל לשמור על אותם כללי משחק מול המפגעים?

וברמה של החייל במחסום - האם מצופה מחייל שכבר נתקל באמבולנס ובחמור ממולכדים, להמשיך להיות מנומס וסובלני כלפי אמבולנסים וחמורים אחרים, כשאלה יעברו במחסומו שוב?

נשאלת השאלה האם הגברת הפראות והתרת הרסן בצד אחד יוצרות לגיטימציה להסלמה באמצעים בצד השני? תאורטית, לישראל ציוויים מוסריים, אתיים ומשפטיים שלא תלויים כמעט בהתנהגות של הצד השני.

אבל באופן מעשי אפשר להבחין בהידרדרות, בהסלמה, ובהקצנה. כלומר, מדה שנראה חמור מאוד לפני מספר חודשים או לפני שנתיים, נראה היום פחות חמור, ופחות מזעזע. לעיתים נדמה כי אזרחי מדינת ישראל פיתחו "קידיון רגשי" מסוים כלפי פיגועי התאבדות (למשל) ו"חיסון מוסרי" כלפי פגיעות חמורות בפלשתינים חפים מפשע שמתבצעות על-ידי צה"ל.

ענישה והרתעה – האם אלה מוטיבציות לגיטימיות מבחינה מוסרית?
האם בסוג הלחימה שישאל מתמודדת אתה אפשר לדבר לא רק על מניעה אלא גם על גמול? כלומר, האם חלק מן הפעולות של צה"ל נעשות לא רק במטרה למנוע פיגועים, אלא כדי להשיב לפלשתינים "עין תחת עין"? היו מי שטענו כי המרדף ארוך השנים אחר מבצעי הטבח במינכן הוא דוגמה מובהקת לגמול, וכי ברדיפה זו ובפגיעה במחבלים באשר הם ללא מגבלות זמן ונסיבות טמון אלמנט הרתעתי חשוב: המפגעים ידעו כי "ידה הארוכה" של ישראל תשיג אותם בכל מקום ובכל זמן.

סוג הנשק ומידתיות

לא אחת צה"ל מתמודד עם שאלות הנוגעות לסוג הנשק המופעל בפעולותיו השונות. חימוש הרסני מנטיח פגיעה בטוחה במטרה, מחד, אולם הנזק הסביבתי שלו גדול. מאידך, שימוש באמצעי אחר פחות הרסני כלפי הסביבה, מקטין את ההסתברות לפגוע במטרה. מתקיים פה מעין "סחר חליפין": ככל שעולה עצמת הפעולה גדל הסיכוי להצלחתה אבל גם גדל הסיכוי לפגיעה בחפים מפשע. התלבטות מוסרית מן הסוג הזה עלתה בשעת תכנון המבצע לחיסולו של מוחמד דף: ירי בלב שטח בנוי חייב חימוש קל יותר כדי לא לגרום לנזק סביבתי, והתוצאה – מוחמד דף נפצע ולא נהרג. לימים, חזר האישי לתכנון פעולות טרור.

האם נכון לבדוק כל הזמן את המידתיות של פעולותינו והאם אין אנו חוטאים בכך למציאות וגורמים לעצמנו להגיע למצבים שבהם אנו למעשה ממציאים את המציאות שתבוא עלינו? כל זאת, בזמן שהמשטרים בסביבתנו (סוריה וירדן למשל) עשו ועושים שימוש בכוח רב, ללא פרופורציה, לשם דיכוי התקוממויות וזוכים כתוצאה מכך לשקט יחסי.

פגיעה במחבלים ללא העמדה לדין

לא אחת, על צה"ל להחליט אם לפגוע – ללא העמדה לדין – במחבל המוגדר כ"פצצה מתקתת", כלומר מחבל שאפשר לקשור באופן מודיעיני ישיר לביצוע פגיעה עתידי. מחד גיסא קיים הכלל המוסרי הקובע כי אין פגיעה ללא העמדה לדין. מאידך גיסא עומד הקריטריון של הגנה על ישראלים בכל מחיר ("הקם להורגך השכם להורגו"). בתווך קיימת הגישה שאומרת כי פגיעה ללא העמדה לדין מותרת רק כאשר אין אלטרנטיבה של מעצר תוך סיכון סביר לכוחותינו.

התנגשות ערכים

המציאות הלחימתית מזמנת מתח בין ערכים מוסריים המנחים בלחימה: מתח בין דבקות במשימה מחד, לבין שמירה על חיי אדם מאידך, בין מימוש ההישג המבצעי הנדרש והרצון להימנע מפגיעה בחפים מפשע. לדוגמה: שמירה מוקפדת על עוצר עשויה להביא למניעת מעבר במחסום של זקן פלשתיני חולה. עיכוב כזה במחסום עלול לעלות לאותו זקן בחייו. המתח הולך ומחריף בנקודות מחודדות של החלטה, כשהחלטה מתקבלת בתנאים קשים ביותר של לחימה.

פגיעה לא פיסית באזרחים – הכבדה על האוכלוסייה האזרחית

תוצר לוואי של הלחימה הנוכחית הוא פגיעות באוכלוסייה האזרחית הפלשתינית, פגיעות שאינן דווקא הרג או פציעה, לדוגמה: כתרים, ביתורי ערים, עוצר, פגיעה במערכות החשמל והמים, וכו'. צה"ל הוכיח לא אחת כי מניעת נסיעה בצירים למשל, מביאה לפגיעה בקשר בין הערים הפלשתיניות ומכאן תוצר משני ביטחוני – פגיעה ב"שרשרת המזון של הכנת פיגוע" (רצף השלבים של הכנת פיגוע הכולל גיוס של המתאבד, הכנת החגורה, איסוף מודיעין, וכו'). התוצאה העקיפה של פעולה מסוג כזה היא הכבדה נוספת על האוכלוסייה האזרחית המקומית, שמוגבלת במעבר ממקום למקום, מה שיוצר לא אחת בעיות הומניטריות קשות.

האם ערכי מוסר ניתנים לחלוקה?

כלפי מי מופנית חובתו המוסרית הראשונית של צה"ל ומי ישלם את מחיר הכישלון בביצוע המשימה? ייתכנו מקרים שהסרת עוצר בשכם למשל, שמטרתה להקל על האוכלוסייה הפלשתינית הגרה שם, תאפשר למחבל מתאבד להגיע לתחנה המרכזית בתחומי ישראל ולהתפוצץ בה. במקרה כזה, התחשבות מוסרית בצד אחד מביאה לפגיעה מרה אצל הצד השני.

גבולות הגיבוי ללוחמים

דילמה מוסרית נוספת עוסקת דווקא בגיבוי שישאל כמדינה וכחברה נותנת למפקדים ולחיילים ששלחה בשמה ללחימה, ואשר ברגע המבחן בלחימה פגעו בחף מפשע, בסיטואציה שאולי לא הייתה בה בררה אחרת (למשל השבת אש מגילה לבית גאלה כשעובר אורח תמים נקלע לתוך היריות). ומנגד, כיצד יש להתייחס לחיילים המתעמרים באופן קבוע ובמזיד בפלשתינים במחסום? האם גם הם זכאים לגיבוי?

מי ראוי שיחליט על תורת המוסר ועקרונות המוסר? באיזו פרוצדורה צריכות להתקבל החלטות מוסריות?

זוהי מעין דילמת-על: האם ראוי שהצבא ינסח לעצמו תורת מוסר? האם מוטל על החברה לעשות זאת? האם יש מקום לשיקול דעת של מפקדים או חיילים בנוגע ליישום העקרונות המוסריים? מי צריך לערוך את השיקול המוסרי לגבי פעולות אינדיבידואליות – המפקדים? גוף ייעוץ מוסרי? באיזה תהליך צריך לקבל החלטות מוסריות? האם כאשר מאשרים חיסול יש צורך באישור המטכ"ל, שר הביטחון וראש הממשלה? האם מוסריות נשפטת על-פי דרך קבלת ההחלטות או על-פי התוצאה?

חרף הקושי שהדילמות שנמנו לעיל מציבות בפני צה"ל, נראה כי הדיון בהן חיוני להתמודדות המוסרית שלו ושל החברה עם המאבק הנוכחי. כיוון שצה"ל הוא גוף חשוב ומשפיע, הנורמות האתיות והמוסריות המיושמות בו יחלחלו לחברה הישראלית כולה.

דילמות משפטיות

השינוי שחל בשדה הקרב המודרני (המתאפיין בלחימה בעצימות נמוכה) – דרישה לשקיפות צבאית ולהבנה ציבורית ובין-לאומית – הביא למעורבות משפטית שלא נראתה כמותה במערכות קודמות. מאז פרוץ האירועים, המשפט הפך לחזית נוספת בלחימה, בנוסף לחזית הצבאית, המדינית, והתקשורתית:

1. הלחימה מלווה באופן שוטף בייעוץ משפטי.
2. לעתים בתי המשפט מבקרים את הלחימה תוך כדי ביצוע (למשל בזמן הקרב בג'נין).
3. הלחימה מתנהלת גם בזירה המשפטית: נעשים ניסיונות לנגח את צה"ל באמצעות כלים משפטיים על-ידי הגשת בג"צים (למשל כאלה המייחסים לצה"ל טבח, פשעי מלחמה), על-ידי הגשת תביעות נזיקין נגד מפקדי הצבא, וכו'.
4. השיפוט הבין-לאומי הפלילי, שיורחב עליו בהמשך, הוא זירה חדשה שצה"ל צריך להתמודד אתה.

הגדרת המצב

אחת הדילמות שעלו עם תחילת העימות הנוכחי הייתה הגדרתו מבחינה משפטית. הפרקליטות הצבאית התמודדה עם שאלות כגון: האם אפשר להשוות את המצב לאינתיפאדה הראשונה? האם צה"ל עושה פעולות שיטור? האם הוא מצוי ב"לחימה" או שמא ב"מלחמה", וכד'. לבסוף, הפרקליטות הגדירה את המצב כ"סכסוך מזוין", ושנתיים מפרוץ העימות הגדיר אותו כך גם בית המשפט העליון בפרשת "עגורי": "מאז חודש ספטמבר מתנהלת באזור יהודה ושומרון לחימה קשה, אין זו פעילות משטרתית, זהו סכסוך מזוין".

ההגדרה המשפטית חשובה, משום שנגזרות ממנה משמעויות משפטיות רבות: על עימות מזוין חל מערך של כללים ייחודיים במשפט הבין-לאומי. מהגדרה זו נגזרים נושאים כגון: מדיניות הפעלת הכוח, כללי פתיחה באש, מדיניות חקירה והעמדה לדין, ושאלת השפיטות.

הדואליות בעבודת הפרקליט הצבאי

בעבודתו של פרקליט צבאי טמונה דואליות: אכיפת החוק, מחד גיסא – באשר הוא משפטן בשירות הציבורי, וייעוץ משפטי, מאידך גיסא – באשר הוא קצין בצבא הפועל במערכת מוכוונת משימה, שהפיקוד וההיררכייה הם חלק מנשמת אפה. דואליות זו משפיעה בהכרח על מכלול העבודה ועל הממשקים מול הדרג הפיקודי. ייתכן שהמצב היה פשוט יותר אילו כל ההחלטות היו נבחנות ומאושרות על-ידי בג"ץ או על-ידי היועץ המשפטי לממשלה, אולם בפועל, במרבית ההחלטות שמקבל הפרקליט הצבאי הוא משמש ערכאה אחרונה: החלטה להורות או לא להורות על חקירת מצ"ח, שינוי בכללי פתיחה באש, חוקיות תקיפתה של מטרה מסוימת (עד כמה הפצצה "מתקתקת", האם ניתן לנקוט אמצעים חלופיים, וכו'). הדואליות מתחדדת עשרות מונים תוך כדי לחימה בכלל ותוך כדי לחימה בטרור בפרט. בהקשר זה נשמעת לעתים הטענה, כי שילוב משפטנים עלול לערער את היררכיית הפיקוד הצבאי, משום שהמשפטן יכול להטיל וטו על החלטות בעלי הדרגות הגבוהות ביותר.

סוגיית השפיטות

שאלה משפטית חשובה ונוקבת, שנוגעת בתשתית המשפט הציבורי בישראל, היא שאלת השפיטות לגבי הפעילות המבצעית והלחימתית של הצבא: עד כמה יכול המשפט להיכנס למערך השיקולים ולהשפיע מראש על קבלת החלטות ועל ביצוע פעולות בעת לחימה?

שאלת השפיטות מתחדדת אל נוכח מצב שבו העתירות נוגעות לשאלות האופרטיביות המובהקות ביותר של הצבא. מה קורה כאשר העתירות מוגשות בעיצומו של שאון הקרבות, תוך ביקורת בזמן אמת על חוקיות פעולות צה"ל, לדוגמה סיכול ממוקד, מעצרים בעת לחימה, הריסת בתים, "נוהל שכן", וכו'? כך למשל, בית המשפט העליון נתן צו ביניים בעניין פינוי הגופות בג'נין, וזאת בעיצומה של פעולת הלחימה. כמו כן, בשעת המשא ומתן עם המחבלים שהתבצרו בכנסיית המולד בבית לחם, התבקש בית המשפט להורות לצבא לספק מזון ולאפשר פינוי גופות מהמקום.

בית המשפט קבע כי כאשר קיימת טענה לפגיעה בזכויות אדם, לפגיעה

בחפים מפשע, וכאשר נבחנים אמצעים ביטחוניים ושיטות לחימה עקרוניות, המשפט אומר את דברו מתוך העמדה העקרונית שהפעילות נעשית במסגרת החוק ועל כן היא שפיטה, וכן מאמונה שלחימה במגבלות של כללי משפט מביאה בסופו של דבר לצבא חזק יותר ערכית ומוסרית. סוגיית השפיטות או סוגיית ה"בג"ציות" קיימת כיום ברקע של התכנון המוקדם של פעולות צבאיות.

התערבות בית המשפט ב"נוהל שכך"

"נוהל שכך" הוא נוהל שבו חיילי צה"ל משתמשים באזרחים חפים מפשע לצורכי התגוננות (כגון הליכה לפני כוח צבאי) ולצרכים צבאיים אחרים, כמו הוצאת מבוקש מבתו. נוהל זה היה בשימוש נרחב של צה"ל עד שבג"ץ הורה להפסיקו. בצה"ל טוענים שכתוצאה מהפסקת השימוש בנוהל שכך, קטנה היכולת להפריד בין אזרח תמים לבין האיש שרוצים לעצור, וכתוצאה מקשיים במעצר המבוקש, גדל הסיכון של פגיעה באזרחים.

מדיניות החקירה וההעמדה לדין

בתקופת האינתיפאדה הראשונה (בין 1987 ל-1993) נפתחה חקירת מצ"ח בכל מקרה של מות פלשתיני. האמירה של המערכת המשפטית הצבאית אז, הייתה חדה ביותר והתבטאה במשפטים כמו "משפט גולני", "משפט גבעתי", ואחרים. המצדדים בעמדה משפטית נוקשה זו טוענים כי היא הדליקה "אור אדום" שעורר מודעות בקרב החיילים והיווה גורם הרתעה משמעותי. מתנגדיה טוענים כי היא הביאה למצבים אבסורדיים שבהם מפקדים פחדו להוציא לפועל פעולות, מחשש לתקלה שתגרור בעקבותיה חקירה והעמדה לדין.

עם פרוץ האירועים הנוכחיים, בגלל אופיו המיוחד של העימות, במיוחד ריבוי התקריות והנפגעים, עלתה אפשרות להתבסס על התחקיר הפיקודי, כנותן את התשובה הראשונית באשר לאירוע. הוצע כי הגופים המשפטיים יוכלו להורות על חקירה פלילית רק במקרים חריגים, מכוח חוק השיפוט הצבאי, ושאר המקרים ייחקרו שלא על-ידי מצ"ח. יש טוענים שהמסר של הגישה הזו הוא שמות פלשתיני חף מפשע אינו מצדיק חקירה, כתב אישום, או הרשעה. אחרים מסתייגים מן השימוש בתחקיר הפיקודי בטענה

שבמצבים מסוימים הוא עלול לשמש כלי לטיוח ולכן יש לקיים תחקיר, גם אם לא שיפוטי, על-ידי גוף חוץ-צבאי.

מדרג מצבים משפטיים

נראה שמורכבותו של העימות הנוכחי מונעת אפשרות להתייחס לפגיעה באזרחים פלשתינים תמימים באופן אחיד. יש להבחין בין מספר מצבים שונים, שיודגמו כאן באמצעות מקרים קונקרטיים:

מצב א: על חייל נורה צרור מחלון של בית. החייל יורה בחזרה, אש מדויקת ופרופורציונלית, אל מקור הירי. סמוך למחבל היורה עומד ילד והוא נהרג מצרור החייל.

בחינת האירוע: קרוב לוודאי שהחייל פעל כפי שמצופה ממנו משפטית ומקצועית.

מצב ב: חייל עומד במחסום. מתקרב אליו פלשתיני באופן שנראה לו מאיים, ומוציא מתיקו בפתאומיות חפץ. החייל סבור שמדובר באקדח, רימון, או מטען. הוא פותח באש לעבר אותו חשוד, ומסתבר שהחשוד הוציא מהתיק סנדביץ'.

בחינת האירוע: החייל עשה טעות מקצועית בהערכת המצב, אבל קרוב לוודאי שהוא לא עבר על החוק. באותה מידה הוא יכול היה לעשות טעות הפוכה ולא לירות בעת הצורך.

מצב ג: לחייל הוראות פתיחה באש ברורות – לא יורים על מנת להפחיד. החייל נקלע למצב שבו הוא מחליט ביודעין להפר את הפקודות ולירות על מנת להפחיד. כתוצאה מן הירי נהרג פלשתיני.

בחינת האירוע: החייל אמנם לא התכוון להרוג את הפלשתיני, אבל פעל ביודעין וללא סיבה רלוונטית בניגוד להוראות. מעשה כזה בהחלט מעביר את האירוע למישור המשפטי.

מצב ד: פגיעה/התעללות של חייל בפלשתיני ללא קשר לשיקול המבצעי. בחינת האירוע: מדובר בפגיעה בזדון ועל כן יש לשפוט את החייל בחומרה. עשרות מצבים כאלה מתרחשים מדי שבוע. הקושי הגדול הוא, כמובן, להבחין בין טעות מקצועית לבין כוונת זדון.

המשפט הבין-לאומי

העולם מעצב היום מחדש את הנורמות המשפטיות הבין-לאומיות שלו, כשבית הדין הפלילי הבין-לאומי הוא אחת מבבאותיו. בדיון על משפט בלחימה, אין להתעלם מהפן הבין-לאומי, כיוון שישראל היא חלק מקהיליית העמים הבין-לאומית. לעתים אף נדמה כי לישראל יש את ה"פריבילגיה" הבלתי נחשקת להיות המחודשת והמחוללת של נושא הטרור במשפט הבין-לאומי המודרני.

מאפייני המשפט הבין-לאומי

1. מקורותיו: המקור החשוב ביותר במשפט הבין-לאומי הוא הנוהג. כך, אם די מדינות בעלות משקל עושות מעשה מסוים לאורך זמן, הוא הופך למחייב. מקור נוסף הוא אמנות בין-לאומיות (כדוגמת אמנת ז'נבה. ראו נספח ה'). אמנה בין-לאומית אינה מחייבת אוטומטית את כל מדינות העולם: יש אמנות שמחייבות רק את המדינות שהחליטו להצטרף לאמנה. בעוד שבמערכות משפט אחרות מאמרים משמשים חומר עזר בלבד, במשפט הבין-לאומי מאמרים מהווים לעתים מקור סמכות.
2. במשפט הבין-לאומי כל מה שלא אסור למדינה, מותר לה.
3. המשפט הבין-לאומי עוסק בעיקר ב"רוזלוציה" גדולה ולא יורד לפרטים.
4. תחומים רבים אינם מוסדרים על-ידי המשפט הבין-לאומי.
5. על-פי טבעו, המשפט הבין-לאומי אטי. הוא איננו מתאים את עצמו בקצב הראוי להתרחשויות. עד שבעיה איננה הופכת לבעיה גלובלית, המשפט אינו משתנה. כך למשל, לנגד עיניהם של מנסחי הדין הבין-לאומי עדיין עומדת דמותה של "המלחמה הגדולה", קרי מלחמת העולם השנייה.
6. המשפט הבין-לאומי מאופיין בקונסרבטיביות, כיוון שהוא תולדה של פורום רב-משתתפים בעל דעות וגישות שונות. הוא נוטה לפשרנות ולקונסנזוס, על פני שינוי מהפכני של כל הכללים.
7. המשפט הבין-לאומי איננו ודאי. ישנם תחומים שבהם הוא אמורפי, אבל גם בתחומים שבהם הוא חד-משמעי יש לפעמים מספר משטרים משפטיים שונים שחלים באותה מידה (לדוגמה שתי הגדרות שונות לשבוי – האחת מתוך אמנת ז'נבה השלישית מ-1949, והשנייה מתוך פרוטוקול 1977).

נדמה שהמשפט הבין-לאומי מתאפיין היום בשתי מגמות שונות: מחד, מתרחש בו היום משהו חדש, שונה ובעל עצמה. במדינות שונות בעולם קיים "תיאבון" אמתי להחיל את הדין הבין-לאומי, אם במסגרת סמכות אוניברסלית (ראו להלן) ואם דרך בית הדין הבין-לאומי הפלילי בהאג. מאידך, קיימים תחומים מסוימים, למשל טרור, שאינם מוסדרים על-ידי הדין הבין-לאומי והם עדיין נשפטים באנלוגיה למלחמות רגילות.

ישראל והמשפט הבין-לאומי

מאז פרוץ העימות הנוכחי זוכה ישראל לביקורת משפטית קשה מצד הקהילייה הבין-לאומית.

סיבה עיקרית לביקורת זו היא תפיסה בין-לאומית רחבה המייחסת לישראל ביצוע פשעי מלחמה בשטחים שכבשה, ואילו ההתנהגות הפלשתינית נתפסת כמלחמת הגנה מול מעשי התוקפנות הישראליים. נקודת מבט זו מביאה לשנאה ולטינה עזה כלפי ישראל.

ישראל היא אחת מהמדינות היחידות בעולם שמתמודדות היום עם טרור, בשעה שקיים היעדר דין בין-לאומי נגד טרור. עד היום הטרור לא הוגדר כפשע בין-לאומי ולא נעשתה ההבחנה בין טרור, גרילה, מלחמה לעצמאות. קיימות מספר אמנות בין-לאומיות העוסקות בחטיפת בני ערובה, בחטיפת מטוסים, בהנחת פצצות במטוסים, ובמימון טרור, אך לא בפשע עצמו. התפיסה הגלובלית היום היא, שכל עוד אין דין בין-לאומי שמגדיר מהו טרור ואיך להתמודד מולו, וכל עוד אין פרקטיקה מקובלת, יש להתמודד עם הטרור על-פי תפיסות של מלחמות קלאסיות, זאת אומרת פשעי מלחמה לפי ההגדרות מ-1945 ו-1949, העוסקות במלחמות בין מדינות ובין צבאות.

נדמה כי מאז 11 בספטמבר 2001, התחזקה הגישה שיש להתמודד עם טרור כדבר חדש, וייתכן שככל שיותר מדינות בעולם ייחשפו לטרור, תגבר הנטייה לייצר מעטפת חוקית בין-לאומית חדשה ומותאמת.

בית הדין הפלילי הבין-לאומי בהאג

רקע: הרעיון להקים בית דין בין-לאומי קבוע נולד אחרי מלחמת העולם השנייה, בעקבות פשעי הנאצים. הוגי הרעיון התכנסו בחסות האו"ם ב-1953,

במטרה להקים מוסד שישקף ויבטא נכונות להיאבק בפשעים כאלה. גם ישראל הצעירה תמכה בהקמת בית הדין ושלחה לכינוס משלחת משפטנים מטעמה. הגשמת הרעיון הוקפאה למשך 40 שנה (שנות המלחמה הקרה) והדיונים לגביו התחדשו בשנות ה-90, בעקבות הזוועות שהתרחשו ביוגוסלביה, ברואנדה, ובמקומות אחרים.

בית הדין הבין-לאומי הפלילי, הוא גוף משפטי על-מדינתי, שהאו"ם החליט על הקמתו ב-1998, בהסכמת רוב מדינות העולם וביניהן ישראל. מאז ועד היום 66 מדינות אשררו את הצטרפותן והושגו התנאים המינימליים (אשרור של 60 מדינות) להקמת בית הדין הראשון מסוגו בזירה הבין-לאומית. בית הדין עתיד לפעול החל מיולי 2003 בהאג, הולנד. ישראל טרם אשררה את הצטרפותה.

החידושים העיקריים בכינונו של מוסד זה הם הבסיס הקבוע שעליו הוא מושתת, ותחום שיפוטו הגלובלי. זאת, בניגוד לבתי הדין ביוגוסלביה וברואנדה, אשר היו ארעיים והוגבלו לאותם אזורים גאוגרפיים. בנוסף, מושאי התביעה של בית הדין הפלילי יהיו יחידים. בתוך כך, יהיה בכוחו לשפוט ראשי מדינות, כמו גם חיילים ופקידים בדרגים זוטרים. בית הדין ישפוט בזמן אמת.

הבסיס החוקי של בית הדין הבין-לאומי הוא חוק העונשין הפלילי הבין-לאומי, שנוסח ברומא ב-1998, כחלק ממסמך הנקרא **אמנת רומא** (הצהרת היסוד של בית הדין הפלילי הבין-לאומי – ראו נספח ו'). באמנת רומא הוגדר תחום סמכות השיפוט של בית הדין הפלילי, הכולל עוולות של רצח עם, פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה, שבוצעו לאחר 1 ביולי 2002. בית הדין יכול להוציא צווי מעצר בין-לאומיים נגד חשודים בביצוע הפשעים הללו, ומי שירשע בביצועם יישלח על-ידו למאסר.

מבנה: בבית הדין עתידים לכהן 18 שופטים בכהונה בת תשע שנים. השופטים ייבחרו בהצבעה חשאית באספת המדינות החברות ברוב של שני שלישים לפחות. מועמדים יהיו רק מי שרשאים לפי כישוריהם, לכהן בערכאה המשפטית הגבוהה ביותר במדינותיהם. התובע, שבידו סמכויות נרחבות ליזום ולנהל חקירות, ייבחר גם הוא בבחירות חשאיות.

מגבלות: סמכותו של בית הדין תחול רק על המדינות החברות בו (למעט

אם תוגש עתירה על-ידי מועצת הביטחון של האו"ם) והסמכות לא תהיה רטרואקטיבית. בית הדין אינו אמור לפעול במקום מערכות המשפט הלאומיות או לגבור עליהן, אלא לשמש מפלט אחרון במקרה שמדינה שאזרח שלה ביצע פשע, או שבוצע פשע בתחומה, נמנעת מקיום הליכים משפטיים. **מדינות חברות:** 66 מדינות חברות בבית הדין, וביניהן מדינות האיחוד

האירופי, מדינות באפריקה, ומדינות במרכז ובדרום אמריקה.

קבוצת מדינות חשובות נמנעה מן האשרור: ארצות-הברית, רוסיה וסין. ההתנגדות האמריקנית נובעת ממעורבותה הנרחבת ביישוב סכסוכים, מעורבות שחושפת את נושאי התפקידים הציבוריים בממשלה לתביעות והופכת אותם ליעדים לניגוח פוליטי. גם ישראל מעכבת את תהליך האשרור, עד שיתברר כיצד פועל בית הדין ומה אופי הדיונים וההחלטות המתקבלות בו. הסתייגותה של ישראל נובעת מהצבתן של ההתנחלויות תחת סעיף פשעי המלחמה בחוק העונשין של בית הדין (סעיף שהוכנס לחוקתו בלחץ מדינות ערב), וכן מסעיף נוסף העוסק ב"העברת אוכלוסייה לשטח כבוש". בנוסף, חוששת ישראל מן השימוש לרעה של סמכויות בית הדין כנגד מדינאים, קצינים ואנשי זרועות הביטחון, וכן מפוליטיזציה של בית הדין והפיכתו מכלי שיפוטי לכלי ניגוח פוליטי.

הימנעות מהצטרפות לאמנה והמגבלות שהטיל על עצמו בית הדין, עדיין אינן מספקות הגנה מוחלטת על המדינות הלא-חברות. אמנת רומא הקנתה סמכות עתירה למדינות חברות ולמדינות נוספות על בסיס אד-הוק. בנוסף, למועצת הביטחון של האו"ם יש סמכות עתירה, ובמסגרות אלה תתאפשרנה תביעות גם נגד אזרח של מדינה שאינה חברה.

כבר היום קיימות יוזמות ראשונות לתביעות נגד חיילים ישראלים, ונשאלת השאלה מה המחיר שישראל עלולה לשלם על פרשה כמו חיסולו של סאלח שחאדה.

סמכות שיפוט אוניברסלית

התפתחות נוספת של הדין הבין-לאומי, מלבד הקמת בית הדין בהאג, היא התגברות האכיפה הבין-לאומית בכלל, על-פי סמכות אוניברסלית שנוטלות לעצמן מדינות בחקיקה פנימית. בתוקף סמכות זו מדינות המחשיבות את

עצמן נאורות מבחינה משפטית, כדוגמת בלגיה, איטליה, ספרד, אנגליה וכו', נוטלות סמכות שיפוט "אוניברסלית" כלפי פרטים במדינות אחרות, גם כאשר אלה לא פשעו נגד אותה מדינה או אזרחיה.

גם ישראל קבעה לעצמה סמכות שיפוט אוניברסלית, אם כי זו מצומצמת למדי ומתרכזת בהשמדת עם, עשיית דין בנאצים ובעוזריהם, ובסחר בסמים מסוכנים.

יש הרואים בשימוש ההולך וגובר בסמכות השיפוט האוניברסלית שמדינות נוטלות לעצמן, סכנה גדולה יותר עבור קציני צה"ל מסכנת בית הדין הבין-לאומי. על-פי סמכות זו, קציני צה"ל ואנשי מערכת הביטחון עלולים להיאשם בפשעי מלחמה מרגע שהם יוצאים מהארץ, או מרגע כניסתם למדינות שנטלו לעצמן סמכות כזו.

דילמות ודרכי התמודדות

מן האמור לעיל עולה שכהכנה לשינויים המתהווים במשפט הבין-לאומי, על ישראל להתמודד עם שאלות ודילמות לא פשוטות: האם יש להתייחס לאיומי הסמכות האוניברסלית ולאיומי בית הדין הבין-לאומי כסיכון נוסף במסכת הסיכונים, או כסיכון נפרד ואחר? כיצד ניתן להסביר לחיילים ולמפקדים את סיכוני ההעמדה לדין שהם נוטלים על עצמם בשעת ביצוע פעולה, בלי להפוך את הפעולה לשרירותית ולא הגיונית? האם אפשר להמשיך ולהבטיח ללוחמים, בשעה שהם הולכים לקרב, שיעשה כל מה שנדרש בשביל לחלץ אותם, הן מול בית הדין הפלילי הבין-לאומי והן מול מדינות שייטלו על עצמן את אותה סמכות אוניברסלית?

זמן מה עוד יעבור בטרם יתבהר מה גודלו של הסיכון החדש ואיך אפשר להיערך לקראתו. עם זאת, הגורמים המשפטיים והצבאיים בישראל החלו בבניית תרחישים והגנות: לדוגמה, ייתכן שישראל תיאלץ לחשוף מידע מודיעיני בפני בית הדין. חשיפת מידע כזה תצריך מעקב אחר תהליך קבלת ההחלטה על סיכול למשל, וזה יאפשר להוכיח שלא נעברה עברה, ושצה"ל פעל לפי שיקול דעת, והונחה על-ידי שיקולים שונים.

אחת האפשרויות הפרקטיות להתמודדות עם הבעיה, היא ליצור מערכת מוסרית ומשפטית פנימית חזקה שתהיה מוערכת בעולם. זאת משום שהדין

הבין-לאומי קובע שאין "סיכון כפול", זאת אומרת שאם המערכת המשפטית במדינה מסוימת נתנה דעתה על עניין מסוים בצורה סבירה, אז אדם לא יעמוד לדין פעם נוספת בפני ערכאה בין-לאומית. בנוסף, קיים כמובן גם הפתרון ההימנעותי של אי יציאת קצינים בכירים, אנשי זרועות הביטחון ודמויות פוליטיות את הארץ, אך הוא אינו מציע התמודדות רצינית עם הבעיה. הגישה האקטיביסטית אומרת שעל ישראל לנסות ולהוביל מסע עולמי, שיעצב את דפוסי החשיבה המוסריים לגבי לחימה בטרור. ייתכן שיש להשמיע בעולם את הדילמות המוסריות והאתיות שקצינים בכירים בצה"ל מתמודדים אתן יום-יום.

השפעות המאבק הנוכחי – היבטים פסיכולוגיים, ערכיים ומוסריים

השפעות אפשריות של שחיקת החיילים: היבטים פסיכולוגיים פוטנציאליים כבר למעלה משנתיים נמצאים חיילי צה"ל בלחימה רצופה בערים הפלשתיניות, והם נלחמים במשך רוב שעות היממה (למעט תקופות אימונים וחופשות קצרות ביותר). קיים אלמנט משמעותי של שחיקה.

החשש לחייהם ולחיי חבריהם, הדריכות, העייפות, החיכוך המתמיד עם האוכלוסייה הפלשתינית, והמראות הקשים שאליהם הם נחשפים, עשויים לתת את אותותיהם הן מבחינה פיסית והן מבחינה מוסרית ופסיכולוגית. ננסה לעמוד על ההשפעות הפסיכולוגיות האפשריות על חיילים הנמצאים בעימות מתמשך בתוך אוכלוסייה אזרחית:

ההשפעות הפסיכולוגיות של העימות הנוכחי על החיילים המצויים במגע יומיומי עם אוכלוסייה אזרחית לא נחקרו באופן אמפירי ולכן אפשר לשערן בלבד. חשיבותן של השפעות אלה היא כמובן משנית ביחס לסכנות הפיזיות שהחיילים נתונים בהן מדי יום וביחס לסוגיות המשפטיות והאתיות. יחד עם זאת, אין להתעלם מהשפעות פסיכולוגיות פוטנציאליות, ולו גם משום טבען ארוך הטווח.

מאחר שלא נערך מחקר אמפירי, דרך ההתייחסות היחידה האפשרית, בינתיים, היא דרך ההסקה התאורטית. על סמך הידוע לנו ממודלים תאורטיים וממחקרי מעבדה בתחום הפסיכולוגיה החברתית, ההתפתחותית, והפסיכולוגיה של האישיות, אפשר לדבר על ההשפעות הבאות:

- **דמוניזציה של הצד השני:** השפעת הדיסוננס הקוגניטיבי – "היות שאני מכה אותו והיות שאינני נוהג להכות אדם חף מפשע, המסקנה היא שהוא מנוול, נחות, זומם".
- **שנאת ערבים:** השפעת הדיסוננס הקוגניטיבי – "היות שאני מכה אותו והיות שאינני נוהג להכות אדם חף מפשע, סימן שאני שונא אותו".
- **השלכה (פרויקציה):** "אם תיתן לערבים הזדמנות, הם יעשו לנו את מה שעשינו להם והרבה יותר גרוע".

- **אי לקיחת אחריות:** מפקדים נותנים הוראות 'מוסריות', משום שכך דורש המטכ"ל או הפצ"ר, אף כי הם יודעים שביצוע מושלם של הוראות אלו בתנאי הלחימה הספציפיים אינו אפשרי.
- **קהות מוסרית:** קהות מוסרית הגורמת לכמות הולכת וגדלה של אירועים חריגים: ביזה, התעללות, השפלות וונדליזם, והרג חפים מפשע.
- **הטמעת נורמות התנהגותיות:** האלימות מתגבשת כדרך לגיטימית להשגת מטרות, לא רק בצבא אלא גם באזרחות, לאחר השחרור.
- **קיטוב פוליטי:** התפקוד היומיומי בשטחים יוצר כורח פנימי בנקיטת עמדה פוליטית בהקשר לזכותנו על ארץ ישראל, למשא ומתן עם הפלשתינים, ליחס כלפי מתנחלים, וכו'.
- **ניכור בין החייל לבין משפחתו:** החייל אינו יכול לשתף את משפחתו בחלק גדול מעולמו, מטעמי סודיות ומטעמי בושה. כתוצאה מכך, נוצרים זרות ובידול.

הידרדרות מוסרית

קהות החושים אינה נחלתו הבלעדית של החייל היחיד. ככל שהסכסוך מתמשך, וככל שההסלמה בטרור גוברת, אנו עדים לתהליך של פגיעה ברגישות ובאמות המידה המוסריות גם אצל צה"ל, כגוף לוחם, וגם בקרב החברה הישראלית על אזרחיה.

ככל שהמציאות סביב משתנה, נדמה שהתגובות של צה"ל לאיומים החדשים מתקשחות יותר: אם לפני חמש שנים "עוצר נמשך" נתפס כמעשה חריף, היום הוא נתפס כמינימום הכרחי להתמודדות. גם היחס של החברה האזרחית למעשים אלה השתנה בהדרגה מביקורת לסוג של חוסר תגובה ואף לקבלה.

פגיעה עמוקה באוכלוסייה הפלשתינית

במהלך השנתיים האחרונות נתונה האוכלוסייה האזרחית הפלשתינית בכתר כמעט רצוף, וסובלת מחוסר יכולת לצאת באופן מסודר לעבודה וללימודים, ומפגיעה בצרכים הבסיסיים כמו מזון, מים, וכו'.

האוכלוסייה הפלשתינית הופכת מרירה יותר ויותר ומפתחת שנאה –

לאו דווקא בגלל חיסול כזה או אחר, אלא בעיקר עקב המפגש היומיומי עם החיילים הישראלים, אופן ביצוע ההוראות, והיחס שהיא חווה.

שיקולי טווח קצר מול טווח ארוך

נדמה שההתלבטות בין הטווח הקצר לטווח הארוך היא התלבטות מרכזית כאשר דנים בסוגיית המחירים. השאלה המתבקשת היא לאיזה טווח זמן נעשים השיקולים, שכן ייתכן ששיקול לטווח הקצר, שמטבעו מצריך יד קשה יותר, יביא לתוצאות שונות לגמרי לטווח הארוך: לדוגמה, חיסול מחבל בכיר עשוי לעזור למנוע פיגוע מייד, אך בו זמנית יכול לגרום לעלייה בשנאה ולהגדלת תופעת המתאבדים הפוטנציאליים לעתיד לבוא.

דרכי התמודדות

לאחר שסקרנו את הדילמות וההשפעות של המאבק הנוכחי על הצבא והחברה, מן הראוי לבדוק דרכים להתמודדות.

א. התוויית קו (מדיניות) על-ידי הדרג המדיני

על הדרג המדיני מוטל התפקיד להגדיר לדרג הצבאי מדיניות כללית ויעדים ברורים לביצוע משימות. הגדרת המדיניות תקל על הצבא לנסח כללי מוסר ולהגן עליהם, בכל אותן דילמות, מול מצבים משתנים שאין אפשרות לצפותם ולהגדירם מראש.

ב. תהליך מסודר של קבלת החלטות

נראה שכל החלטה העוסקת בפגיעה מכוונת בפלשתים צריכה להתקבל על-ידי הדרג המדיני והמפקדים הבכירים ביותר בתהליך מסודר וקפדני שינכחו בו גם נציגי הפרקליטות הצבאית ודובר צה"ל. אם לוקחים כדוגמה את תהליך קבלת ההחלטות במקרה של סיכול ממוקד: יש להציג את היעד ואת הסיבות לסיכולו. סיכול יאושר אך ורק אם הוכח שהיעד מגלגל פיגוע ("פצצה מתקתקת"), שהוא שרשרת חיונית ברשת מפגעים, שפגיעה בו תביא לפגיעה גדולה ברשת המפגעים, או שאין אפשרות לעוצרו במקום לחסלו. בנוסף, יש לדון בסוג החימוש ובנוק התוצאתי (נוק סביבתי כתוצאה מן הפעולה) שהוא עלול לגרום. על מציגי התכנית להוכיח כי עשו את כל צעדי המניעה לנזק תוצאתי מבחינת התכנון המבצעי, וכן ראוי שהרמטכ"ל יציב התניות לפעולה.

ג. קיום דיאלוג פתוח על דילמות מוסריות

הצבא מתחבט היום בדילמות שאין להן תשובות פשוטות. כיוון שכללי מוסר ודרכי התנהגות מתהווים דרך שיח, ויכוח, והחלפת דעות, ייתכן שהצבא ירוויח מפתחיחת הדילמות המוסריות שבהן הוא עסוק לדיאלוג עם התקשורת, עם הגוף המדיני, עם נציגי האקדמיה, ועם קצינים מצבאות מערביים אחרים. פתיחות כזו תחזק את הדמוקרטיה כיוון שהיא תוכיח שכללי המוסר אינם מוכתבים ונוקשים אלא נלמדים מתוך התנהלותה המוסרית של החברה.

ד. התחקיר המבצעי

תחקיר הוא כלי מבצעי, לימודי ומקצועי, שמטרתו לשחזר במדויק את שקרה באירוע, להפיק לקחים ולתקן טעויות במידת הצורך. התחקיר המבצעי מבוסס על תרבות יחידתית של אמירת אמת והודאה בשגיאות, טעויות וכו'. בראש ובראשונה נועד התחקיר ללמידה. עם זאת, אם כתוצאה ממנו עולה חשד לכאורה גם לעברות פליליות, אפשר להמשיכו לפרוצדורה משפטית.

לאחרונה קיבל צה"ל החלטה כי על כל אזרח פלשתיני חף מפשע שנהרג בשוגג יתקיים תחקיר צה"לי תוך 72 שעות, לכל אורך שרשרת הפיקוד. התחקיר הזה מגיע לרמטכ"ל, שצריך לנהל עליו דיון תוך שלושה שבועות. בהחלטה זו מבטא צה"ל את החשיבות שהוא רואה בכירור האמת ובהתייחסות לחיי אדם באשר הוא אדם.

לא אחת מתעורר קונפליקט בין חשיפת תחקירים לבין שמירה על סודיותם: מחד, חשיפה עשויה להוות כר ללמידה ואף להרתעה. מאידך, לא את כל הפרטים התחקיריים אפשר לשקף, ובשל כמותם הגדולה, הצגתם עלולה לגרום לעומס ולהאטה של המערכת. בנוסף, חשיפת התחקיר עשויה להכניס איום של העמדה לדין, גם במקרים שאין לכך בסיס, והדבר ירתיע לוחמים מלחשוף את האמת.

גם אם אי אפשר לפרסם את התחקירים עצמם, יש ערך לפרסום על עצם קיומם.

ה. חינוך למוסר והקניית נורמות על-ידי המפקדים

אחת הדרכים האפקטיביות ביותר להתמודדות היא חינוך לערכים ולמוסר. חינוך זה חייב להתחיל כבר במערכת הבית-ספרית.

צה"ל מתאפיין בכך שהוא צבא המונים ("צבא העם") שמגיעים אליו חיילים בעלי רקע מוסרי שונה, שינהגו באופן שונה אל מול סיטואציות שיעמידו אותם בקונפליקט מוסרי. מחובתו של צה"ל להוות מגדלור בעבור חייליו ולהקנות להם ערכי מוסר ואתיקה, כך שכאשר חייל או מפקד יצא לשטח, הוא יהיה מצויד ב"תרמיל" של ערכים, של רוח צה"ל, של החוקים, הפקודות, ושל נורמות מותר ואסור.

המפקדים הם אלה שצריכים לחנך את החיילים ולהקנות להם נורמות ערכיות בלחימה, כיוון שהם אלה שנמצאים עמם בשטח, ומתמודדים כמוהם באותן דילמות.

ו. הקטנת מוקדי החיכוך

דרך נוספת להתמודדות, היא הקטנת מוקדי החיכוך בין חיילים לאזרחים פלשתינים למינימום. אפשר לעשות זאת במספר דרכים:

1. החלפת חיילי סדיר באנשי מילואים באותם מקומות שבהם לחייל הסדיר יתרון יחסי נמוך ואילו חייל המילואים, הודות לבגרותו, יכול לגלות בהם רגישות וחכמת חיים גדולים יותר. מעבר לכך, החלפה כזו מקטינה מעט את שחיקת חיילי הסדיר.
2. הקמת מסופי בידוק משוכללים כתחליף למחסומים הקיימים. במסופים אלה המגע בין החייל לבין הפלשתיני מתבצע דרך קיר זכוכית ממוגן, ומספר המסלולים במסוף מאפשר מעבר רב יותר של פלשתינים ומקטין את זמן ההמתנה.
3. קבלת החלטה להקטין למינימום את משך השהייה בתוך בתים ובמרכזי ערים פלשתיניות, כדי למנוע פגיעה ברכוש אישי וונדליזם.
4. אפשרות לפתיחת ערוץ תקשורת ישיר (מוקד טלפוני למשל) לתלונות פרטניות של אזרחים פלשתינים מול שלטונות צה"ל.

ז. אמצעים הרתעתיים

לא תמיד די באמצעים מניעתיים הננקטים באופן שוטף כדי לנסות ולהבטיח שמירה על כללי אתיקה ומוסר. לעתים יש להפעיל אמצעים ענישתיים פנים-צה"ליים לאחר מעשה. כך, מופעלות חקירות פנימיות שמטרתן מציאת האשם והעמדתו לדין ולעתים אף מסולקים חיילים מיחידותיהם כעונש על מעשים בלתי נסלחים, כמו ביזה, פגיעה ברכוש, התעמרות, או השפלה של הצד השני.

ח. מקצועיות, הכשרה מתאימה

המאפיינים המקצועיים הנדרשים מחיילי צה"ל היום שונים מן המקצוע

הצבאי שאפיין מלחמות בעצימות גבוהה. היום נדרשת מהם מערכת ידע, מיומנויות ואתיקה אחרת, שצריך להגדיר אותה מן היסוד. מתוך הגדרת המקצוע החדש יש לקבוע רמת דרישות למפקד מתלבט, מקשיבן, שהתהייה מובנית באישיותו מחד, אך אינה פוגמת בנחישותו ובתהליכי קבלת ההחלטות שלו, מאידך. המערכה של המאה הזאת תובעת מן החייל והמפקד הרבה יותר תחכום.

ט. קוד אתי – כן או לא?

בהתחשב בדילמות של המאבק הנוכחי ובהשפעותיו השונות, נשאלת השאלה האם יש ליצור קוד אתי לסוג הלוחמה הנוכחי, דהיינו, האם זה רצוי ואפשרי ליצור מצרף של כללים, שיהיו כללים מנחים?

יש הטוענים שהסכסוך הישראלי-פלשתיני הוא מאבק תרבותי שקוד לא יוכל להכיל אותו. אחרים מדגישים, כי כללים מוסריים הם תמיד תלויי הקשר, וטמון קושי בניסוח כללי עשה ואל תעשה, בסוג הלחימה הנוכחי.

יש הטוענים כי קוד אתי הוא מיותר גם מפני שצה"ל הוא חלק מן החברה הישראלית, ולא צריך להיות הברזל בין מוסר הצבא לבין מוסר החברה – אין סיבה לאמץ קודקס מוסרי מיוחד לצה"ל. יתר על כן, לצה"ל כבר יש מערכת כללים, טכניקות ותהליכים שפותרים, במידת מה לפחות, את הסוגיות המוסריות שמתחבטים בהן החיילים (ראו לדוגמה "רוח צה"ל" – נספח ז'). אחרים מוסיפים, כי דווקא תרבות השיח והדיון לפני מבצע – סביב נושאים של מוסר ואתיקה – חשובה ביותר, והשימוש בקוד אתי אחד וקבוע שנכון לכל מצב צופן סכנה להפיכת המלחמה למכניסטית.

כנגד אלה, עומדים המצדדים בניסוחו של קוד אתי לסוג המלחמה העכשווית. הם סבורים שניסוח קוד אתי הוא חלק מהפיכת הצבא למקצועי (פרופסיונליזציה). כשם שלמקצועות כמו רפואה ועריכת דין קיימים קודים מנחים, כך יש לצייד את הלוחמים בסט של כללים אתיים, שיהיה אפשר להשליכם על מצבים חדשים. על-פי גישה זו, הסברה ברמת המקרו, כלומר ברמת העקרונות (כמו למשל עקרון המידתיות), תביא לכך שחיילים יוכלו לגזור מתוכם לתוך רמת המיקרו, כלומר למצבים היומיומיים (הוראות הפתיחה באש למשל). גם כאן עולה השאלה האם אפשר לנסח קוד אתי

בתנאי הלחימה המשתנים. נראה שאם ינוסח קוד אתי, הדבר ייעשה על-ידי איסוף דילמות מוסריות פרטניות וניסיון להוציא מתוכן כלל. לדוגמה, לגבי דילמות שחייל במחסום חווה – אמבולנס ממולכד, פלשתינים חפים מפשע המבקשים לעבור ללא אישורים – מהי השיטה האפקטיבית והמוסרית גם יחד, שמבחינה בין חפים מפשע לבין מפגעים, שלוקחת בחשבון את ריסון הכוח, ומתאימה לכל המקרים? קוד אתי כזה עושה למעשה הכללה מפתרון המצב הפרטי – שורה של אירועים מסוג מסוים שאירעו ליד מחסום – לפתרון המצב הכללי, ויוצר כללים להתנהגות במחסום.

בהיעדר קוד אתי לעימות הנוכחי, ישנה מערכת של עקרונות אתיים ומוסריים שאפשר להעלות לליבון ולדיון.

מערכת עקרונות אתיים-מוסריים להתנהגות מפקדי צה"ל וחייליו בעימות המזוין הנוכחי – הצעה לדיון וליבוך

1. עקרון הפרופורציונליות: תשובת צה"ל לכל התגרות ולכל פעולת טרור צריכה להיות מידתית (לפי עצמת הפרובוקציה).
2. עקרון הא-סימטריות: צה"ל איננו פועל על-פי אמות מידה מוסריות (או חוסר אמות מידה אלו) של הפלשתינים.
3. בסיס הנמקת הפעולה הצבאית: צה"ל איננו פועל למטרות ענישה. ההנמקות הלגיטימיות לפעולה צבאית כנגד הפלשתינים: הגנה עצמית נוכח איום ברור ומיידי או מניעה. "איום ברור ומיידי" יוגדר על-פי עצמת הנוק הצפוי ועל-פי ההסתברות למימוש האיום. פעולות ענישה נתונות בידי כוחות המשטרה ובתי המשפט.
4. שיקולים הומניטריים בחשיבה המבצעית: צה"ל יכול בתוך שיקוליו המבצעיים הערכות לגבי קיום סכנה משמעותית לקבוצות אזרחיות. צה"ל יפעל כנגד גורמים עוינים תוך שאיפה למזעור הנזקים לאוכלוסייה ולרכוש שמסביבם ("מיקוד").
5. עקרון השיתופיות בהחלטות מבצעיות: החלטות על פעולה צבאית מתוכננת כנגד הטרור, אשר יש בה אלמנט סיכון לאוכלוסייה אזרחית, תתקבל רק לאחר התייעצות עם דרג בכיר, רצוי דרג פוליטי (אזרחי), אשר יקבל את מלוא המידע על הסיכון הנ"ל.
6. עקרון הפיצוי: צה"ל יימנע מפגיעה ברכוש פלשתיני. במקרה של פגיעה ברכוש של אנשים שלא נטלו חלק במהלכי הקרב (למשל חישוף פרדסים בשולי דרכים, הורדת שלדי בתים רבי קומות, תפיסת בית לצורך הצבת עמדה) – יישקל תשלום פיצויים מלאים. במקרה של פגיעה באזרח פלשתיני חף מפשע (פגיעה או הריגה), שמאומה בהתנהגותו לא גרם את הפגיעה, תשקול המדינה לפצות את הנפגע או את משפחתו.
7. עקרון כיבוד האויב: גם כאשר חייבות להתבצע פעולות שמגבילות או פוגעות באוכלוסייה פלשתינית אזרחית, יש להימנע מפגיעה בכבוד האדם.

8. **עקרון הבדיקה העצמית:** בכל אירוע שבו נהרגים או נפצעים אזרחים פלשתינים, ייערך תחקיר מתועד.
9. **עקרון ה"שיפוט" המקדים:** יופעל סיכול ממוקד כנגד אדם רק אם הוכחה מעורבותו בטרור וזאת בהליך מסודר, כפי שיקבע צה"ל ובשיתוף המערכת השיפוטית הצבאית.

סדר-יום מחקרי

מורכבותה של מציאות הלחימה והעובדה שישראל היא אחת המדינות הבודדות המתמודדות עם מצב כזה, מעלות את הצורך במחקרים אמפיריים, אשר ממצאיהם עשויים לספק הבהרות לסיטואציה וכיווני פעולה עתידיים אפקטיביים.

להלן הצעות אחדות לנושאי מחקר:

1. תחקור רטרואקטיבי: מקור מידע חשוב לגבי התנהגויות, תפיסות ורגשות של חיילים, הוא תחקור המשתחררים שעשו שנה או יותר משירותם הצבאי בשטחים.
2. בדיקת תהליכים פסיכולוגיים המתרחשים אצל חיילים שמשרתים בקרב אוכלוסייה אזרחית פלשתינית, וזאת באמצעות שאלונים ומעקבים.
3. השפעת השירות בשטחים על מוטיבציה לשרת בצבא, על הזדהות לאומית, ועל ראיית האחר.
4. רצון של צעירים ששירתו בשטחים לעזוב את הארץ, לעומת צעירים ששירתו בצה"ל אך לא בשטחים, ולעומת צעירים שלא שירתו בצה"ל.
5. תפיסות הציבור הישראלי לגבי שורה של דילמות אתיות.
6. השפעת הלחימה המתמשכת על תפיסת האחר הפלשתיני בקרב חיילים ואזרחים ישראלים.
7. מחקר היסטורי-צבאי: בדיקת אירועים ותהליכים בתקופה שבין 1948-1998, מנקודת מבט של ההשפעות הגלויות והסמויות של המטכ"ל על תהליכים מדיניים.
8. בדיקת תפיסות הדמוקרטיה והעמדות כלפי שלטון אזרחי-דמוקרטי בקרב הקצונה הבכירה בצה"ל.
9. עמדות הציבור הישראלי כלפי בית הדין הבין-לאומי בהאג.
10. סקר עמדות רב-שנתי בשאלות אתיקה ומוסר בלחימה, כפי שהן נראות בעיני מדגם מייצג של הציבור הישראלי לאורך זמן.
11. מחקר שמתמקד בהשפעות האירועים על האוכלוסייה האזרחית הפלשתינית: מבחינה פסיכולוגית, מבחינת הדעות הפוליטיות, התנהגויות בפועל, וכו'.

12. תפיסות בקרב הציבור הישראלי על רמת המוסריות של הצבא.

13. בדיקת מידת הנכונות של אזרחים ישראלים ואזרחים פלשתינים לגיבוש

קוד אתי-מוסרי משותף ומוסכם.

נספחים**נספח א'**

תכנית המפגש השישי: מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה
יום שני, י' בשבט, התשס"ג (13 בינואר 2003)

יו"ר המפגש – רב אלוף משה יעלון, הרמטכ"ל
מנחה במליאה – פרופ' אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

דברי פתיחה

רב אלוף משה יעלון, הרמטכ"ל
פרופ' אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה
פרקי למידה במליאה:

התפתחויות בתחום המוסר בלחימה – רקע היסטורי

ד"ר מוטי גולני, החוג ללימודי ארץ ישראל, אוניברסיטת חיפה
הלחימה בטרור: היבטים משפטיים

אלוף מנחם פינקלשטיין, הפרקליט הצבאי הראשי
המשפט הבין-לאומי ובית הדין הפלילי הבין-לאומי

אל"מ דן רייזנר, הפרקליטות הצבאית
נקודת המבט הפיקודית ביחס ללחימה בטרור בקרב אוכלוסייה אזרחית
תא"ל אילן פז, ראש מנהל אזרחי באיו"ש

הערות והארות לסוגיות שעל הפרק

פרופ' מרדכי קרמניצר, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה;
הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית

דיון בקבוצות

הדיון התקיים בארבע קבוצות נפרדות, וכל אחת דנה בשני הנושאים
המופיעים להלן.

דיון במליאה: דיווח מהקבוצות

דיון

דברי סיכום: הרמטכ"ל ונשיא המכון

שתי סוגיות עיקריות עמדו במרכז הדיון במליאה ובקבוצות הדיון:

א. מוסר בלחימה – הממד הפנימי

אילו דילמות ניצבות בפני מפקדי צה"ל וחייליו ומהן דרכי התמודדות הנדרשות, לאור התמשכות הלחימה בכלל והלחימה בטרור בקרב אוכלוסייה אזרחית, בפרט? מהן אמות המידה להכרעות פיקודיות המבוססות על נורמות של כבוד האדם ועל מסורת של "טוהר הנשק"? מהי "פקודה בלתי חוקית בעליל" בסוג לחימה כזה? האם וכיצד אפשר לשתף את "החברה" באחריות המוסרית של הלחימה הנמשכת? האם יש לחברה תפקיד/ים?

ב. התפתחות נורמות גלובליות – הממד החיצוני

אילו השלכות, ישירות ועקיפות, צריכות להיות לשינויים ולהתפתחויות שחלו במצע הנורמות הגלובליות בתחומי דיני המלחמה וכבוד האדם, על הכרעות פיקודיות ואישיות הנוגעות ללחימה? האם לבית הדין הפלילי הבין-לאומי יש תפקיד בהתפתחות הנורמות הללו? מהם תפקידיה של המדינה במתן גיבוי לצה"ל, למפקדיו ולחייליו?

נספח ב'

מוזמני המפגש בחלוקה לקבוצות דיון

קבוצה א'

מנחה: ד"ר עלי זלצברגר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה

מוזמנים אזרחים:

ד"ר מוטי גולני, החוג ללימודי ארץ ישראל, אוניברסיטת חיפה
כרמית גיא, מגישה ועורכת ב"קול ישראל"; חברת מערכת בעיתון "העין
השביעית"

ד"ר יפה זילברשץ, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה
פרופ' דני סטטמן, החוג לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה
השופט מאיר שמגר, נשיא בית המשפט העליון בדימוס

מוזמנים מצה"ל:

רא"ל משה יעלון, הרמטכ"ל
אלוף דן הראל, ראש אגף מבצעים
אלוף מנחם פינקלשטיין, פרקליט צבאי ראשי
אלוף משה קפלינסקי, אלוף פיקוד המרכז
תא"ל אלעזר שטרן, קצין חינוך ראשי
סא"ל ירון רוזן, מפקד טייסת

קבוצה ב'

מנחה: פרופ' דוד נחמיאס, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה; ביה"ס לממשל ולמדיניות, אוניברסיטת תל-אביב

מוזמנים אזרחים:

עו"ד אלן בייקר, היועץ המשפטי של משרד החוץ
נחום ברנע, עיתונאי, "ידיעות אחרונות"
פרופ' משה הלברטל, החוג למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית
אבירם ורטהיים, "אורור ניהול בע"מ"
ד"ר מיכל יניב, חוקרת יחסים בין-לאומיים, משרד הביטחון
פרופ' מרדכי קרמניצר, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה; הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית

מוזמנים מצה"ל:

אלוף גבי אשכנזי, סגן הרמטכ"ל
אלוף דורון אלמוג, אלוף פיקוד דרום
אלוף אייל בן ראובן, מפקד גיס 479
אלוף יפתח רונטל, מפקד מפקדת זרועות היבשה
תא"ל גרשון יצחק, מפקד אוגדת יהודה ושומרון
תא"ל רות ירון, דוברת צה"ל
אל"מ יוסי בכר, מח"ט 623

קבוצה ג'

מנחה: אילנה דיין, עיתונאית ומשפטנית

מוזמנים אזרחים:

ד"ר מאיר בוזגלו, החוג לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית

ד"ר מיכאל גרוס, החוג למדע המדינה, אוניברסיטת חיפה

ד"ר יורם טורבוביץ, איש עסקים

הרב יהודה עמיטל, ראש ישיבת הר-עציון

עו"ד עירית קהאן, מנהלת המחלקה הבין-לאומית, פרקליטות המדינה

עופר שלח, עיתונאי, "ידיעות אחרונות"

מוזמנים מצה"ל:

אלוף דן חלוץ, מפקד חיל האוויר

אלוף ישי בר, נשיא בית דין צבאי לערעורים

אלוף גיל רגב, ראש אכ"א

תא"ל אילן פז, רמ"א אוגדת יהודה ושומרון

אל"מ דן רייזנר, פרקליטות צבאית ראשית

אל"מ (מיל') נדב שחר, מח"ט 263

קבוצה ד'

מנחה: פרופ' ברוך נבו, מנהל פרוייקט צבא-חברה במכון הישראלי לדמוקרטיה;
החוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה

מוזמנים אזרחים:

פרופ' ירון אזרחי, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה; המחלקה למדע
המדינה, האוניברסיטה העברית
אורי דרומי, עורך ראשי במחלקת הפרסומים של המכון הישראלי
לדמוקרטיה; מנהל קשרי החוץ של המכון
עו"ד אלי זוהר, "מ. זיגלמן ושות' עורכי דין"
פרופ' אסא כשר, המחלקה לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' רות לפידות, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית
השר דן מרידור, משרד ראש הממשלה

מוזמנים מצה"ל:

אלוף גיורא איילנד, ראש אגף תכנון
אלוף בני גנץ, אלוף פיקוד צפון
אלוף ידידיה יערי, מפקד חיל הים
אל"מ צ'יקו טמיר, מח"ט גולני
אל"מ גל הירש, קצין אג"ם פיקוד המרכז

נספח ג'

מקורות מתוך אוגדן המידע*

א. כללי

- נתן אלתרמן, "על זאת", מתוך הטור שביעי, דבר, נובמבר 1948.
- רוח צה"ל (הקוד האתי של צה"ל).
- ראובן גל, על חשיבותה של האתיקה הצבאית, המכון הישראלי למחקרים צבאיים.

ב. המשפט הבין-לאומי – נורמות, משפט, וגיבוי צה"לי.

- קטעים מתוך אמנת ז'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה.
The Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War.
- קטעים מתוך אמנת רומא (האמנה המכוננת של בית הדין הפלילי הבין-לאומי).
- **Rome Statute of the International Criminal Court.**
- "בית דין פלילי הבין-לאומי: סמכויות ומגבלות", פרלמנט, גיליון 36, 2002.
- סמכות בית הדין הבין-לאומי כלפי ישראלים וישראל – הודעת ועדת חוקה חוק ומשפט, 11.6.2002.
- אליקים רובינשטיין, על משפט ציבורי בעת משבר, בימי מלחמה, קטעים מתוך הרצאה שנישאה ביום 14.4.2002.
- קטעי עיתונות.

* אוגדן המידע נשלח למשתתפים שבועות אחדים לפני קיום המפגש והוא שימש, בין השאר, כבסיס ידע לכתיבת מאמר זה.

ג. מוסר בלחימה

- אסא כשר, "חיי אדם וטוהר נשק" מתוך **אתיקה צבאית**, 1996.
- מוסר, מלחמה ומוסר מלחמה, לפי ראיון עם אסא כשר, 1988.
- Anthony E. Hartle, **Moral Issues in Military Decision Making**, chapter 5, 1989.
- לין, ר', מצפון במלחמה והערכת מהימנות: שאלות תיאורטיות ופרקטיות, 1994 [תקציר] מתוך: **Politics and Individual** 4(2), 47-61**
- דיקסון-גומז, ג' ב, לקחי מלחמה: ההשפעה הפסיכו-חברתית של מלחמה על מוסר באל-סלבדור, 1999 [תקציר] מתוך: **Humanities and Social Sciences**, 60(4A)**
- בר-טל, ד' וד' לבין, ההשפעה של אירועים משמעותיים על סטריאוטיפים: תקפות טרור בישראל ותפיסות של בני נוער ישראלים לגבי פלשתינים, ירדנים וערבים בכלל, 2001 [תקציר] מתוך: **European Journal of Social Psychology** 31, 265-280**
- Amnesty International, **Shielded from Scrutiny: IDF Violations in Jenin and Nablus**, November 2002.
- ממצאי דו"ח אמנסטי לגבי פעילות צה"ל בג'נין ובשכם במהלך מבצע "חומת מגן" (אפריל-יוני 2002).
- קטעי עיתונות.

** את המאמר המלא אפשר להשיג במרכז המידע של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

נספח ד'

סיכום ממצאי דוח אמנסטי

לגבי פעילות צה"ל בג'נין ובשכם במהלך מבצע "חומת מגן" (אפריל – יוני 2002)

בעמודים הבאים יוצג סיכום עיקרי דוח אמנסטי, שפורסם ב-3/11/02. הממצאים לקוחים מתוך הדוח עצמו כפי שפורסם באתר האינטרנט של "אמנסטי" (www.amnesty.com) וכן מכתבות שפורסמו כתגובה עליו בעיתונות.

יש לציין כי הממצאים מובאים מנקודת המבט של ארגון אמנסטי וכי לא מובאת תגובה הולמת של גורמי הביטחון.

הקדמה

"אמנסטי אינטרנשיונל" הוא ארגון עולמי להגנה על זכויות אדם. ב-3/11/02 פרסם הארגון דוח מיוחד שעיקרו פעילות צה"ל בג'נין ובשכם במהלך מבצע "חומת מגן".

הדוח מבוסס על ראיונות עם תושבים, נציגי רשויות מקומיות פלשתיניות, צוותים רפואיים, אנשי תקשורת, ישראלים, פלשתינים ואזרחים זרים הפעילים בארגונים הומניטריים, נציגים רשמיים של צה"ל, וכן על תיעוד רפואי, פרוטוקולים של בית המשפט העליון ותוצאות חקירות של מומחים מטעם הארגון בשטח.

בתוך הדוח המקורי מובאים ציטוטים מתוך ראיונות ספציפיים במטרה להמחיש את הממצאים.

הממצאים

1. הרג לא חוקי

אמנסטי תיעד בג'נין ובשכם מקרים בהם פלשתינים נהרגו או נפצעו בנסיבות המרמזות שנפגעו במכוון ובאופן לא חוקי, בגלל שימוש מופרז בכוח, או רשלנות בהגנה על מי שאינם לוחמים (אזרחים פלשתיניים). על פי הדוח בחלק מן המקרים, נהרגו פלשתינים בעקבות הריסת בתים

כשדייריהם היו עדיין בתוכם. חיילי צה"ל נכשלו לעיתים קרובות במתן התראות מספקות לפני ההריסה, סרבו להתיר לבני משפחה ולשכנים להזהיר דיירים, לא הציעו עזרה בעצמם ולא קראו ליחידות הצלה. היו מקרים בהם הם ירו במי שניסו לעזור ללכודים.

2. כישלון להבטיח סיוע רפואי או הומניטרי

על פי הדוח, הן בג'נין והן בשכם מנע צה"ל במשך ימים ארוכים מצוותים רפואיים, אמבולנסים וארגוני סיוע הומניטריים, גישה לאזורים שנפגעו, גם לאחר שדווח על הפסקת הלחימה. כתוצאה מאי קבלת הסיוע הרפואי מתו פלשתינים רבים וגופותיהם נשארו במצב של ריקבון באותו מקום בו נהרגו במשך ימים.

3. הרס בתים ורכוש

סוכנות הסעד אוגנ"א (UNRWA) קבעה, כי בין 20 למרס ועד ל-23 באפריל 2002, נפגעו קשה 2,629 בתים פלשתיניים בהם גרים 13,145 פליטים. על פי אמנסטי, מאות בתים ודירות נהרסו ללא הצדקה צבאית ולאחר שהלחימה נפסקה.

הן בג'נין והן בשכם היו מקרים בהם בולדוזרים עלו על בתים בעוד תושביהם נמצאו בפנים. צה"ל לא רק שלא נתן התראה מספקת לתושבים, אלא גם לא נקט אמצעים לחלץ את הלכודים ומנע מאחרים לעשות זאת. על פי הדוח במהלך הלחימה נהרסו מבני סחר, מבנים דתיים, תרבותיים ואזרחיים ללא הצדקה צבאית. הארגון תיעד מקרים בהם חפצים אישיים בתוך הדירות והבתים ניזוקו ולעיתים אף נבזזו.

4. הפסקת אספקת מים וחשמל

בג'נין מתאר הדוח הפסקות חשמל (מלאות או חלקיות) של מספר שבועות במהלך חודש אפריל, לאחר שספקי החשמל המרכזיים נפגעו מאש. בנוסף נטען, כי גם אספקת המים נותקה וכי היו תושבים במחנה הפליטים בג'נין, שנותרו ללא מים קרוב לשלושה שבועות.

5. **עינויים ויחס אכזרי ומשפיל כלפי עצירים בזמן מעצרים שרירותיים**
 הדוח טוען כי צה"ל התעלל בפלשתינים במהלך מעצרים המוניים שערך, מנע מעצורים משוחררים לחזור לביתם ונהג כלפי העצורים באופן לא אנושי, משפיל ומעניש (הכאות, מניעת מזון, מניעת גישה לשירותים וכו').

6. **שימוש בפלשתינים כ"מגנים אנושיים" ("human shields") במהלך פעילות צבאית**

בדוח נטען כי עדויות רבות מצביעות על כך שהן בג'נין והן בשכם שימשו פלשתינים כ"מגנים אנושיים" בזמן לחימה (הובילו ראשונים חיפושים מבית לבית וכד'), פרוצדורה שנקראה בצה"ל "פרוצדורת השכך".

7. **מניעת התערבות העולם**

הדוח מפנה אצבע מאשימה כלפי צה"ל שסגר את אזורי הלחימה בפני העולם: ארגוני זכויות אדם, עיתונאים, צוותים רפואיים, נציגי מדינות וועדה מטעם האו"ם.

הארגון טוען כי בתקופה שבין 27 בפברואר עד סוף יוני 2002 הרג צה"ל קרוב ל-500 פלשתינים, מתוכם 70 ילדים; יותר מ-8,000 פלשתינים נעצרו ולמעלה מ-3,000 בתים נהרסו. באותה תקופה נהרגו כ-250 ישראלים: 164 אזרחים ו-32 ילדים.

הדוח טוען כי כוחות צה"ל שפעלו בשכם ובג'נין במבצע "חומת מגן" ביצעו פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. הדוח קובע כי לישראל הזכות והחובה להגן על חיי אזרחיה אך האמצעים שהיא נוקטת אינם מצדיקים הפרת זכויות אדם המעוגנות באמנות בין-לאומיות ובמשפט ההומניטרי. גם הפרות זכויות אדם ופשעים נגד האנושות, המבוצעים על-ידי ארגונים חמושים, אינם מעניקים הכשר להפרת זכויות אדם בידי ממשלות.

(הסיכום בעברית נערך על-ידי צוות "המכון הישראלי לדמוקרטיה" ובאחריותו)

נספח ה'

קטעים מתוך אמנת ז'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה מ-12 באוגוסט 1949 (ישראל הפקידה את כתב האישור ב-6 ביולי 1951)*

The Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War

החתומים מטה, הנציגים המוסמכים של המדינות המיוצגות בוועידת הדיפלומטים שנתקיימה בז'נבה מיום 21 באפריל עד 12 באוגוסט 1949, לשם קביעת אמנה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, הסכימו ביניהם לאמור:

חלק ראשון: הוראות כלליות

סעיף 1

בעלי האמנה מתחייבים לכבד את האמנה הזאת ולדאוג לכיבודיה בכל הנסיבות.

סעיף 2

נוסף על ההוראות שביצעו בימי שלום, תחול האמנה הזאת על כל מקרה של מלחמה מוכרזת או של סכסוך מזוין אחר העלול להתגלע בין שניים מבעלי האמנה או בין יותר משניים, ואפילו לא הכיר אחד מהם במצב המלחמה.

כמו-כן תחול האמנה על כל מקרה של כיבוש חלקי או שלם של ארצו של אחד מבעלי האמנה, ואפילו לא נתקל הכיבוש האמור בשום התנגדות מזוינת. גם אם אחת המעצמות המסוכסכות אינה שותפה לאמנה הזאת, תישארנה המעצמות אשר כן שותפות לאמנה מחויבות לה ביחסיהן ההדדיים. יתר על כן, הן תהיינה מחויבות לאמנה ביחס למעצמה האמורה אם זו קיבלה על עצמה את הוראותיה של האמנה ונהגה לפיהן.

* התרגום לעברית נערך לפי כתבי אמנה, ירושלים: המדפיס הממשלתי, 1949.

סעיף 3

נתגלע בשטחו של אחד מבעלי האמנה סכסוך מזוין, שאינו בעל אופי בין-לאומי, יהא כל צד בסכסוך מחויב להנהיג, לכל הפחות, את ההוראות הבאות:

1. בני אדם, שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה, לרבות חיילים שהניחו את נשקם, וחיילים שהוצאו מן המערכה עקב חולי, פציעה, מעצר או כל סיבה אחרת, יהיו נוהגים בהם תמיד מנהג אנושי, ללא כל הפליה לרעה מטעמי גזע, צבע, דת או אמונה, מין, יחסין, מצב חומרי, או מכל טעם אחר כיוצא בזה. לתכלית זו יהיו ויישארו המעשים שלהלן אסורים בכל עת ובכל מקום בנוגע לאנשים הנ"ל:

א. מעשה אלימות בנפשו ובגופו של אדם, ובפרט רצח על סוגיו השונים, הטלת מום, יחס אכזרי ועינויים;

ב. לקיחת בני ערובה;

ג. מעשי התעללות בכבודו של אדם, ובפרט יחס משפיל ומזלזל;

ד. חריצת דינו של אדם והוצאתו להורג של אדם ללא פסק דין קודם של בית משפט המורכב כדין והנותן את כל הערבויות המשפטיות שהוכרוזו על-ידי עמים תרבותיים כדבר שאי אפשר בלעדיו.

2. הפצועים והחולים ייאספו, ויטופלו.

מוסד הומניטרי חסר פניות כגון הוועד הבין-לאומי של הצלב האדום, רשאי להציע את שירותיו לבעלי הסכסוך.

כמו-כן ישתדלו בעלי הסכסוך ליתן תוקף על-ידי הסכמים מיוחדים לשאר הוראות האמנה הזאת, כולן או מקצתן.

הנהגת ההוראות שלעיל לא תשפיע על מעמדם החוקי של בעלי הסכסוך.

סעיף 4

הגנה מתוקף האמנה הזאת ניתנת לכל מי שמצויים באיזה זמן שהוא ובאיזו דרך שהיא – בשעת סכסוך או כיבוש – בידי אחד מבעלי הסכסוך או בידי אחת המעצמות הכובשות, והם אינם אזורחיו של אותו בעל סכסוך או אזורחיה של אותה מעצמה כובשת.

אזורחיה של מדינה, שאינה מחויבת לאמנה, אינם מוגנים על ידיה. אזורחיה של מדינה ניטרלית המוצאים את עצמם בשטחה של מדינה לוחמת ואזורחיה

של מדינה השותפה במלחמה – לא יראו אותם כמוגנים, כל עוד המדינה, שהם אזרחיה – יש לה ייצוג דיפלומטי רגיל במדינה שבידיה הם נמצאים. אולם, כפי שהוגדר בסעיף 13, היקף תחולתן של הוראות חלק שני הוא רחב יותר. בני אדם המוגנים על-ידי אמנת ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, בדבר הטבת מצבם של הפצועים והחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב, או על-ידי אמנת ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, בדבר הטבת מצבם של פצועים, חולים ונטרפי אניות (מבין אנשי הכוחות המזוינים בים), או על-ידי אמנת ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, בדבר טיפול בשבויי מלחמה, אין רואים אותם כמוגנים במשמעותה של האמנה הזאת.

סעיף 5

מצא אחד מבעלי הסכסוך אדם המוגן מתוקף האמנה, הנמצא בשטחו, והוא חשוד בחדש מבוסס בביצוע פעולות, או עוסק בפעולות המנוגדות לביטחונה של המדינה, לא יהיה אותו אדם זכאי לתבוע לעצמו את הזכויות וזכויות היתר לפי האמנה הזאת, שאילו השתמשו בהן לטובת אותו אדם, היו פוגעות בביטחונה של אותה מדינה. נעצר אדם בשטח כבוש, כמרגל או כמחבל או כחשוד בחשד של ממש בפעולה לרעת המעצמה הכובשת, יהיו רואים את אותו אדם, במקום ששיקולי ביטחון מוחלטים מחייבים זאת, כמי שיש לשלול ממנו את זכויות ההתקשרות שלו לפי האמנה הזאת.

בכל מקרה מן המקרים האלה ינהגו בכל זאת בבני אדם כאלה במידה אנושית, ואם יועמדו לדין לא ישללו מהם את הזכויות של שפיטה הוגנת וסדירה שנקבעו באמנה הזאת. כן יעניקו להם בהקדם האפשרי, ובמידה שאין בכך פגיעה בביטחונה של המדינה או של המעצמה הכובשת – הכול לפי העניין – את כל הזכויות וזכויות היתר של אדם מוגן לפי האמנה הזאת.

סעיף 6

תחולת האמנה הזאת מתחילה עם תחילתו של כל סכסוך או כיבוש המוזכר בסעיף 2.

תחולת האמנה הזאת מסתיימת בשטחם של בעלי הסכסוך עם סיומן הכללי של הפעולות הצבאיות.

בשטח כבוש תיפסק תחולת האמנה הזאת שנה לאחר סיומן הכללי של הפעולות הצבאיות; אולם המעצמה הכובשת תהא קשורה במשך זמן הכיבוש, במידה שהיא ממלאת את תפקידי הממשלה באותו שטח, בהוראות הסעיפים הבאים של האמנה הזאת: 1-12, 27, 29-34, 47, 49, 51-53, 59, 61-143, 77.

בני-אדם מוגנים ששחרורם, השבתם לארצם או שיקומם יבוצעו אחר התקופות האלה, ימשיכו בינתיים ליהנות מהאמנה הזאת.

סעיף 7

נוסף על ההסכמים שנדונו במפורש בסעיפים 11, 14, 15, 17, 36, 108, 109, 132, 133 ו-149 רשאים בעלי האמנה לבוא בהסכמים מיוחדים אחרים בנוגע לכל עניין שלגביו ימצאו לנכון לקבוע הוראה נפרדת. שום הסכם מיוחד לא יפגע לרעה במצבם של בני-אדם מוגנים, כפי שהוגדר באמנה הזאת, ולא יצמצם את הזכויות שהיא מעניקה להם.

בני אדם מוגנים ימשיכו ליהנות מהסכמים כאלה, כל זמן שהאמנה הזאת נוהגת לגביהם, למעט במקרים שנכללו בהסכמים הנ"ל, או בהסכמים שיתקבלו לאחר מכן, הוראות מפורשות המבטלות אותם, ולמעט במקרים שאחד מבעלי הסכסוך נקט צעדים מיטיבים יותר ביחס אליהם.

סעיף 8

בשום מקרה לא ייאלצו בני אדם מוגנים לוותר על זכות מן הזכויות המובטחות להם על-ידי האמנה הזאת ועל-ידי ההסכמים המיוחדים המוזכרים בסעיף הקודם, אם יש הסכמים כאלה.

סעיף 9

האמנה הזאת תיושם תוך שיתוף עם המעצמות המגינות שמחובתן לשמור על ענייני בעלי הסכסוך ובפיקוחן המלא. לשם כך רשאיות המעצמות המגנות למנות, מלבד חבר העובדים הדיפלומטי או הקונסולרי שלהן, שליחים מבין אזרחיהן או מבין אזרחיהן של מעצמות ניטרליות אחרות. מינוי השליחים האמורים יהיה טעון אישורה של המעצמה שביחד אתה עליהם לבצע את

תפקידיהם. בעלי הסכסוך יקלו, במלוא מידת האפשר, על תפקידם של נציגיהן או שליחיהן של המעצמות המגנות. הנציגים או השליחים של המעצמות המגנות לא ירחיבו את משימתם מתוקף אמנה זו. עליהם לפעול תוך הקפדה על צורכי הביטחון של המדינה שבשטחה הם מבצעים את משימתם.

סעיף 10

הוראות האמנה הזאת אינן מהוות שום מכשול בדרך הפעולות ההומניטריות, שהוועד הבין-לאומי של הצלב האדום או ארגון הומניטרי חסר פניות אחר עשוי לקבל על עצמו לשם הגנה על אזרחים והושטת עזרה להם, בכפוף להסכמת בעלי הסכסוך הנוגעים בדבר.

סעיף 11

בעלי האמנה יכולים בכל עת להסכים ביניהם למסור בידי ארגון, שיש בו ערובה מלאה לאי-משוא פנים וליעילות, את התפקידים המוטלים על המעצמות המגנות בתוקף האמנה הזאת.

כל אימת שהמוגנים לפי האמנה הזאת אינם נהנים, או חדלו ליהנות, מאיזו סיבה שהיא, מפעולות המעצמה המגנה או מפעולותיו של ארגון כאמור בפסקה הראשונה לעיל, תבקש המעצמה הכובשת ממדינה ניטרלית או מארגון כזה לקבל על עצמם את התפקידים המבוצעים לפי האמנה הזאת על-ידי מעצמה מגנה שנועדה לכך על-ידי בעלי הסכסוך.

באין אפשרות להבטיח הגנה כאמור, תקבל המעצמה הכובשת מאת ארגון הומניטרי, כגון הוועד הבין-לאומי של הצלב האדום, שייטול על עצמו את התפקידים ההומניטריים המבוצעים על-ידי המעצמות המגנות לפי האמנה הזאת, או תקבל, תוך כפיפות להוראות הסעיף הזה, את הזעתו של ארגון כזה להציע את שירותיו.

מעצמה ניטרלית או כל ארגון שנתבקשו על-ידי המעצמה המעוניינת או הציעו את עצמם למטרות אלה, יידרשו לפעול מתוך תחושת אחריות כלפי בעלי הסכסוך שבו תלויים בני האדם המוגנים לפי האמנה הזאת, וליתן ערבויות מספיקות ליכולתם ליטול על עצמם את התפקידים הנאותים ולמלאם ללא משוא פנים.

הסכמים מיוחדים בין מעצמות, שאחת מהן מוגבלת – ולו אך באופן זמני – בחופש פעולתה לשאת ולתת עם המעצמה השנייה או עם בעלות בריתה בגלל מאורעות מלחמה, בייחוד כששטח ארצה של המעצמה האמורה או חלק ניכר ממנו נכבש, לא יהא כוחם יפה לגרוע מההוראות שלעיל. כל מקום באמנה הזאת שמדובר בו על מעצמה מגנה, הרי מדובר בו גם על ארגונים הבאים במקומה, במשמעותו של סעיף זה. הוראות סעיף זה יורחבו ויותאמו לגבי אזרחי מדינה ניטרלית הנמצאים בשטח נכבש או בשטח מדינה לוחמת, שבה אין למדינה, שהם אזרחיה, ייצוג דיפלומטי תקין.

סעיף 12

המעצמות המגנות יאפשרו שימוש ב"משרדי הרצון הטוב" שלרשותם לשם יישוב סכסוך במקרים שנראים להם כמשרתים את טובת בני האדם המוגנים מתוקף האמנה, בפרט במקרים של מחלוקת בין הצדדים הניצים לגבי יישום ההגנות המצויות באמנה הזו או פרשנותן. לשם כך יש באפשרותה של כל מעצמה מגנה, הן בהזמנת צד מן הצדדים הניצים והן מיוזמתה העצמאית, להציע לצדדים הניצים לקבוע פגישה בהשתתפות נציגיהם ובעיקר, בהשתתפות הרשויות המופקדות על ההגנה על האנשים. במידת האפשר, יש לשאוף לקיים פגישה זו בשטח ניטרלי מתאים. הצדדים הניצים יהיו מחויבים לתת תוקף להצעות שיוצעו להם למטרה זו. במידת הצורך יכולות המעצמות המגנות להציע אדם המשתייך למעצמה ניטרלית או נציג הוועדה הבין-לאומית של "הצלב האדום", אשר יוזמן להשתתף בפגישה זו. בחירה באדם כזה תאושר על-ידי הצדדים הניצים.

חלק שני: הגנה כללית על האוכלוסייה מפני תוצאות מסוימות של מלחמה

סעיף 13

הוראות חלק שני מקיפות את כל האוכלוסייה של הארצות המעורבות בסכסוך, ללא כל הפליה, ובייחוד הפליה מטעמי גזע, אורחות, דת או השקפה מדינית, וכוונתן להקל את הסבל הנגרם על-ידי מלחמה.

סעיף 14

בימי שלום רשאים בעלי האמנה – ועם פרוץ פעולות איבה, רשאים היריבים – ליצור בתחומי ארצם שלהם, ואם יהא צורך בכך, בשטחים הכבושים, אזורים ומקומות לבתי חולים ולאבטחה שיהיו מאורגנים באופן שפצועים, חולים, זקנים, ילדים צעירים מגיל 15 שנה, נשים הרות ואימהות של ילדים צעירים מגיל שבע, יהיו מוגנים מפני פעולות המלחמה. עם פרוץ פעולות האיבה וכל זמן שהן נמשכות, רשאים הצדדים הנוגעים בדבר לעשות ביניהם הסכמים להכרה הדדית באזורים ובמקומות שנוצרו על ידם. לתכלית זו רשאים הם להגשים את הוראות הצעת ההסכם הנספחת לאמנה הזאת, באותם תיקונים שיראו בהם צורך.

המעצמות המגנות והוועד הבין-לאומי של הצלב האדום מתבקשים להושיט את עזרתם כדי להקל את יצירתם של אזורים ומקומות כאלה לבתי חולים ולאבטחה ואת ההכרה בהם.

סעיף 15

כל בעל סכסוך רשאי להציע ליריבו – אם במישרין או באמצעות מדינה ניטרלית או איזה ארגון הומניטרי – להקים בתחומי הקרבות אזורים מפורזים שתכליתם מתן מחסה מפני פעולות מלחמה לאנשים שלהלן, ללא כל הפליה:

- א. לוחמים או בלתי-לוחמים שנפצעו או חלו;
- ב. אזרחים שאינם נוטלים חלק בפעולות איבה ואינם עוסקים, בשבתם באותם האזורים, במלאכה בעלת אופי צבאי.

משהסכימו הצדדים הנוגעים בדבר למקומו הגאוגרפי של האזור המפורז, לאספקת המזון בו ולפיקוח עליו, ייערך הסכם בכתב וייחתם בידי נציגי היריבים. ההסכם יקבע ממתני ועד מתי יהיה האזור מפורז.

סעיף 16

פצועים וחולים, תשושים ונשים הרות יוגנו ויכובדו במיוחד. במידה ששיקולים צבאיים מרשים זאת, חייב כל יריב להקל על האמצעים הננקטים לשם חיפוש חללים ופצועים, לשם סיוע לנטרפי אניות ושאר בני אדם החשופים לסכנה רצינית ולשם הגנה עליהם מפני ביזה והתעללות.

סעיף 17

בעלי הסכסוך ישתדלו לערוך הסכמים מקומיים בדבר פינוי פצועים, חולים, תשושים וזקנים, ילדים ויולדות משטחים נצורים או מכותרים, ובדבר זכות מעבר לכוחני דת מבני כל הדתות, לצוות רפואי ולציוד רפואי בדרכם לשטחים אלה.

סעיף 18

בתי חולים אזרחיים שאורגנו להושטת עזרה לפצועים ולחולים, לתשושים וליולדות, לא ישמשו בשום פנים מטרה להתקפה, אלא יכובדו ויוגנו תמיד על-ידי בעלי הסכסוך.

מדינות שהן בעלות סכסוך ימציאו לכל בתי החולים האזרחיים תעודות המוכיחות שהם בתי חולים אזרחיים ושאינ בנייניהם משמשים לשום מטרה, שהייתה שוללת מבתי חולים אלה את ההגנה, בהתאם לסעיף 19.

בתי חולים אזרחיים יסומנו בסמל שנקבע בסעיף 38 של אמנת ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, בדבר הטבת מצבם של הפצועים והחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב, בתנאי שהורשו לכך על-ידי המדינה.

בעלי הסכסוך – במידה ששיקולים צבאיים ירשו את הדבר – יעשו את כל הנחוץ להבלטת הסמלים המציינים בתי חולים אזרחיים שיהיו נראים על-ידי כוחות היבשה, האוויר והים של האויב, כדי למנוע כל אפשרות של פעולת איבה.

נוכח סכנות הצפויות לבתי חולים מקרבתם אל מטרות צבאיות, מוטב שבתי החולים יהיו רחוקים, ככל האפשר, ממטרות צבאיות כאלה.

סעיף 19

ההגנה שזכאים לה בתי חולים אזרחיים לא תיפסק, אלא אם כן משתמשים בהם, מחוץ לתפקידיהם ההומניטריים, לביצוע מעשים המזיקים לאויב. אולם ההגנה לא תיפסק אלא לאחר שנמסרה מבעוד מועד התראה הקובעת בכל המקרים הנאותים מועד מספיק ולאחר שלא שעו להתראה. העובדה שניתן בבתי חולים אלה סיוע לפצועים ולחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים או עובדת הימצאותם של נשק מיטלטל ותחמושת, שנלקחו מהלוחמים האלה ועדיין לא נמסרו לרשות המתאימה, אין רואים אותן כמעשים המזיקים לאויב.

סעיף 20

אנשים שמלאכתם הקבועה והיחידה היא הפעלתם וניהולם של בתי חולים אזרחיים, לרבות צוות העובדים העוסקים בחיפוש אחרי אזרחים פצועים וחולים, ואחרי תשושים ויולדות, ובפינוי, העברה וטיפול בהם – יש לכבדם ולהגן עליהם.

בשטח נכבש ובאזורי פעולות צבאיות יזוהו העובדים האמורים לעיל על-ידי תעודת זהות, שתאשר את מעמדם, תישא את תמונת בעליה, ותהא טבועה בחותמת מובלטת של הרשות האחראית, וגם על-ידי אצעדה טבועה בחותמת ועמידה בפני מים, שתהיה ענודה על זרועם השמאלית בשעת מילוי תפקידם. האצעדה הזאת תינתן על-ידי המדינה ותישא את הסמל שנקבע בסעיף 38 של אמנת ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, בדבר הטבת מצבם של הפצועים והחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב. עובדים אחרים העוסקים בהפעלתם ובניהולם של בתי חולים אזרחיים, יהיו זכאים ליחס של כבוד ולהגנה, וכן יהיו זכאים לענוד את האצעדה כאמור בסעיף זה ולפי התנאים שנקבעו בו, כל אימת שהם עוסקים בתפקידים אלה. תעודת הזהות תציין את התפקידים שהוטלו עליהם.

הנהלת כל בית חולים תחזיק תמיד רשימה מעודכנת של עובדים כאלה ותעמידה לרשותן של הרשויות המוסמכות, הן רשויות המדינה והן הרשויות הכובשות.

נספח ו'

קטעים מתוך אמנת רומא (האמנה המכוננת של בית הדין הפלילי הבין-לאומי)

Rome Statute of the International Criminal Court

חלק 2. סמכות שיפוט, קבילות ודין בר החלה

סעיף 5

פשעים שבסמכות השיפוט של בית הדין

1. סמכות השיפוט של בית הדין תהיה מוגבלת לפשעים החמורים ביותר שהם מעניינה של הקהילה הבין-לאומית ככלל. לבית הדין יש סמכות שיפוט בהתאם לאמנה זו בזיקה לפשעים הבאים:

(א) רצח עם;

(ב) פשעים נגד האנושות;

(ג) פשעי מלחמה;

(ד) תוקפנות.

2. בית הדין יממש את סמכות השיפוט שלו על פשע התוקפנות אחרי אימוץ הוראה בהתאם לסעיפים 121 ו-123 המגדירה את הפשע וקובעת את התנאים שלפיהם יממש בית הדין את סמכות השיפוט שלו בזיקה לפשע זה. ההוראה כאמור תעלה בקנה אחד עם ההוראות הנוגעות בדבר של מגילת האומות המאוחדות.

סעיף 6

רצח עם

למטרות אמנה זו, "רצח עם" פירושו כל אחד מהמעשים הבאים המבוצעים בכוונה להשמיד, באופן מלא או חלקי, קבוצה לאומית, אתנית, גזעית או דתית, בתור שכזאת:

(א) הריגת חברים בקבוצה;

- (ב) גרימת נזק גופני או נפשי חמור לחברים בקבוצה;
(ג) פגיעה מכוונת בתנאי החיים של קבוצה, המכוונת להביא לידי השמדתם הפיסית של חברים בה, באופן מלא או חלקי;
(ד) הטלת אמצעים המיועדים למנוע לידות בתוך הקבוצה;
(ה) העברה בכוח של ילדים מהקבוצה לקבוצה אחרת.

סעיף 7

פשעים נגד האנושות

1. למטרות אמנה זו, "פשע נגד האנושות" פירושו כל אחד מהמעשים הבאים כשהם מבוצעים כחלק מהתקפה נרחבת או שיטתית המכוונת נגד כל אוכלוסייה אזרחית, והם נעשים במודע:
- (א) רצח;
(ב) השמדה;
(ג) שעבוד;
(ד) הגליה או העברה בכוח של אוכלוסייה;
(ה) כליאה או שלילה חמורה אחרת של חירות פיסית תוך הפרה של כללי היסוד של המשפט הבין-לאומי;
- (ו) עינוי;
(ז) אונס, שעבוד מיני, זנות כפויה, היריון כפוי, עיקור כפוי, או כל צורה אחרת של אלימות מינית שחומרתה דומה;
(ח) רדיפה של כל קבוצה או קהילה הניתנות לזיהוי מטעמים פוליטיים, גזעיים, לאומיים, אתניים, תרבותיים, דתיים, מיניים כמוגדר בס"ק 3, או מטעמים אחרים המוכרים בעולם כבלתי מותרים לפי המשפט הבין-לאומי, בקשר לכל מעשה הנזכר בס"ק זה או לכל פשע שבסמכות השיפוט של בית הדין;
(ט) העלמה כפויה של בני אדם;
(י) אפרטהייד;
(יא) מעשים לא-אנושיים אחרים בעלי אופי דומה הגורמים במכוון סבל רב, או פגיעה חמורה בגוף או בבריאות הנפשית או הגופנית.

2. למטרות ס"ק 1:

- (א) "התקפה המכוונת נגד כל אוכלוסייה אזרחית" פירושו מהלך התנהגות הכרוך בביצוע מרובה של מעשים הנזכרים בס"ק 1 כנגד כל אוכלוסייה אזרחית, בהתאם או על מנת לקדם מדיניות ממלכתית או ארגונית לביצוע התקפה כאמור;
- (ב) "השמדה" פירושו פגיעה מכוונת בתנאי חיים, בין היתר שלילת הגישה למזון ולתרופות, המיועדים כדי להביא לידי השמדת חלק מאוכלוסייה;
- (ג) "שעבוד" פירושו מימוש סמכויות, כולן או חלקן, הקשורות לזכות הבעלות על אדם, לרבות מימוש של סמכות כאמור במהלך סחר בבני אדם, בעיקר נשים וילדים;
- (ד) "הגליה או העברה בכוח של אוכלוסייה" פירושו עקירה בכוח של בני האדם הנוגעים בדבר על-ידי גירוש או מעשי כפייה אחרים מהאזור שבו הם שוכנים כחוק, ללא עילה המותרת לפי המשפט הבין-לאומי;
- (ה) "עינוי" פירושו גרימה מכוונת של כאב או סבל קשים, גופניים או נפשיים, לאדם במשמורתו או בפיקוחו של הנאשם; אלא שעינוי לא יכול כלל כאב או סבל הנובעים אך ורק מסנקציות חוקיות ומהווים חלק בלתי נפרד מהן או נלווים אליהן;
- (ו) "היריון כפוי" פירושו כליאה לא חוקית של אישה שעוברת בכוח, בכוונה להשפיע על ההרכב האתני של אוכלוסייה כלשהי או לבצע הפרות חמורות אחרות של המשפט הבין-לאומי. הגדרה זו לא תתפרש בכל דרך שהיא כמשפיעה על חוקים לאומיים הקשורים להיריון;
- (ז) "רדיפה" פירושו שלילה מכוונת וחמורה של זכויות יסוד בסתירה למשפט הבין-לאומי מטעמי זהות הקבוצה או הקהילה;
- (ח) "אפרטהייד" פירושו מעשים לא-אנושיים שטיבם דומה לזה של אלה הנזכרים בס"ק 1, המבוצעים במשטר ממוסד של דיכוי שיטתי ושלטיטה של קבוצה גזעית אחת על כל קבוצה גזעית אחרת או קבוצות גזעיות אחרות והמבוצעים בכוונה לקיים משטר זה;

- (ט) "העלמה כפויה של בני אדם" פירושו מעצר, מאסר או חטיפה של בני אדם על-ידי מדינה או ארגון פוליטי, או באישורם, בתמיכתם ובהסכמתם שבשתיקה; ובעקבותיהם סירוב להכיר בשלילת חירות זו או למסור מידע על גורלם או על מקום הימצאם של בני אדם אלה, בכוונה להרחיקם מהגנת החוק לפרק זמן ארוך.
3. למטרות אמנה זו, מובן כי המונח "מין" מתייחס לשני המינים, זכר ונקבה, בהקשר החברתי. המונח "מין" אינו מציין כל משמעות השונה מהנ"ל.

סעיף 8

פשעי מלחמה

1. לבית הדין תהיה סמכות שיפוט בזיקה לפשעי מלחמה בעיקר כשהם מבוצעים כחלק מתכנית או ממדיניות או כחלק מביצוע בהיקף גדול של פשעים כאמור.
2. למטרות אמנה זו, "פשעי מלחמה" פירושו:
  - (א) הפרות חמורות של אמנות ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, כלומר, כל אחד מהמעשים שלהלן נגד אדם או רכוש המוגנים לפי הוראות אמנת ז'נבה הנוגעות בדבר:
    - (1) הריגה בזדון;
    - (2) עינוי או יחס לא אנושי, כולל ניסויים ביולוגיים;
    - (3) גרימה בזדון של סבל רב, או פגיעה חמורה בגוף או בבריאות;
    - (4) הרס והפקעה מקיפים של רכוש, שאינם מוצדקים על-ידי כורח צבאי ומתבצעים בניגוד לחוק ובצורה פרועה;
    - (5) אילוף שבוי מלחמה או אדם מוגן אחר לשרת בכוחותיה של מעצמה עוינת;
    - (6) שלילה בזדון של הזכויות למשפט הוגן וסדיר משבוי מלחמה או מאדם מוגן אחר;
    - (7) הגליה או העברה בניגוד לחוק או כליאה בניגוד לחוק;
    - (8) לקיחת בני ערובה.

- (ב) הפרות חמורות אחרות של החוקים והמנהגים החלים בסכסוך מזוין בין-לאומי, במסגרת הקיימת של המשפט הבין-לאומי, כלומר, כל אחד מהמעשים הבאים:
- (1) הפניה מכוונת של התקפות נגד האוכלוסייה האזרחית בתור שכזאת או נגד אזרחים יחידים שאינם לוקחים חלק ישיר במעשי האיבה;
  - (2) הפניה מכוונת של התקפות נגד מטרות אזרחיות, כלומר, מטרות שאינן מטרות צבאיות;
  - (3) הפניה מכוונת של התקפות נגד כוח אדם, מתקנים, חומרים, יחידות או כלי רכב המעורבים במשימות סיוע הומניטרי או שמירת שלום בהתאם למגילת האומות המאוחדות, כל עוד הם זכאים להגנה הניתנת לאזרחים או ליעדים אזרחיים לפי המשפט הבין-לאומי של סכסוך מזוין;
  - (4) פתיחה מכוונת בהתקפה בידיעה שהתקפה כאמור תגרום לקרבנות נלווים בנפש או לפגיעה באזרחים או לנוק ליעדים אזרחיים, או לנוק נרחב, ארוך טווח וחמור לסביבה הטבעית אשר יהיו חריגים ביחס ליתרון הצבאי הכולל הצפוי;
  - (5) תקיפה או הפצצה, באמצעים כלשהם, של ערים, כפרים, אזורים מגורים או בניינים שאינם מוגנים ואינם יעדים צבאיים;
  - (6) הריגה או פציעה של לוחם, אשר הניח את נשקו או שאין לו עוד אמצעי הגנה, ונכנע;
  - (7) עשיית שימוש לא נאות בדגל שביתת נשק, או בדגל או בסמל ובמדים הצבאיים של האויב או של האומות המאוחדות, וכן בסמלים הבולטים של אמנות ז'נבה, שימוש הגורם למוות או לפגיעה גופנית חמורה;
  - (8) העברה, במישרין או בעקיפין, על-ידי הכוח השולט, של חלקים מהאוכלוסייה האזרחית שלו לתוך השטח שהוא שולט בו, או הגליה או העברה של אוכלוסיית השטח הכבוש, כולה או חלקים ממנה, בתוך שטח זה או מחוץ לו;
  - (9) הפניה מכוונת של תקיפת בניינים המיועדים למטרות דת, חינוך, אמנות, מדע או צדקה, אתרים היסטוריים, בתי חולים ומקומות

- שבהם נאספים חולים ופצועים, ובלבד שאינם יעדים צבאיים;
- (10) אילוף בני אדם הנתונים למרותו של צד אחר לסבול השחתה פיסית או ניסיויים רפואיים או מדעיים מכל סוג, אשר אינם מוצדקים על-ידי טיפול רפואי, טיפול שיניים או טיפול בבית חולים באדם שבו מדובר, ואינם מתבצעים לטובתו, ואשר גורמים למוות או לסכנה חמורה לבריאות האדם האמור או בני האדם האמורים;
- (11) הריגה או פציעה מתוך בגידה באמון של בני אדם השייכים לאומה העוינת או לצבא העוין;
- (12) הצהרה שלא יינתנו מגורים;
- (13) השמדה או תפיסה של רכוש האויב אלא אם כן השמדה או תפיסה כאמור נדרשים באופן חיוני מכורח המלחמה;
- (14) הכרזה שזכויותיהם ופעולותיהם של אזרחי הצד העוין מבוטלות, מושעות או בלתי קבילות בבית משפט;
- (15) חיוב אזרחים של הצד העוין לקחת חלק בפעולות המלחמה המכוונות נגד ארצם, גם אם היו בשירותו של התוקף לפני תחילת המלחמה;
- (16) בזיזת עיר או מקום, גם כאשר נתפסו בהתקפה;
- (17) שימוש ברעל או בנשק מורעל;
- (18) שימוש בגזים הגורמים לחנק, גזים רעילים או אחרים, וכן נוזלים, חומרים או מתקנים שפגיעתם רעה כמותם;
- (19) שימוש בקליעים המתפשטים או מתפורים בקלות בגוף האדם, כגון קליעים בעלי מעטפת קשה שאיננה מכסה לגמרי את הגרעין או מנוקבת בחתכים;
- (20) שימוש בכלי נשק, קליעים וחומרים ושיטות לוחמה שמטבעם הם גורמים פציעה עודפת או סבל מיותר או שמטבעם הם מעורבים בהפרת המשפט הבין-לאומי של סכסוך מזוין, ובלבד שכלי הנשק, הקליעים והחומרים ושיטות הלוחמה כאמור, כפופים לאיסור מקיף וכלולים בנספח לאמנה זו, בתיקון בהתאם להוראות הקבועות בסעיפים 121 ו-123;

- (21) ביצוע מעשי זוועה הפוגעים בכבוד האישי, בעיקר יחס משפיל ומבזה;
- (22) ביצוע אונס, עבדות מינית, זנות כפויה, היריון כפוי, כמוגדר בסעיף 7, ס"ק 2 (ו), עיקור כפוי, או כל צורה אחרת של אלימות מינית המהווה הפרה חמורה של אמנות ז'נבה;
- (23) שימוש בנזכרותו של אזרח או אדם מוגן אחר כדי להפוך נקודות מסוימות, אזורים מסוימים או כוחות צבאיים מסוימים למחוסנים מפני פעולות צבאיות;
- (24) הפניה מכוונת של התקפות נגד מבנים, חומרים, יחידות ואמצעי תובלה רפואיים, וכוח אדם המשתמש בסמלים הבולטים של אמנות ז'נבה בהתאם למשפט הבין-לאומי;
- (25) שימוש מכוון בהרעבת אזרחים כשיטת לוחמה על-ידי מניעת דברים החיוניים להישרדותם, כולל עיכוב בזדון של אספקת סיוע לפי הוראות אמנות ז'נבה;
- (26) גיוס או חיול ילדים מתחת לגיל חמש עשרה לכוחות המזוינים הלאומיים או שימוש בהם להשתתפות פעילה במעשי איבה.
- (ג) במקרה של סכסוך מזוין שאינו בעל אופי בין-לאומי, הפרות חמורות של סעיף 3 המשותף לארבע אמנות ז'נבה מ-12 באוגוסט 1949, כלומר, כל אחד מהמעשים הבאים המבוצעים נגד בני אדם שאינם לוקחים כל חלק פעיל במעשי האיבה, כולל אנשי הכוחות המזוינים שהניחו את נשקם ואלה שהוצאו מחוץ לכלל הלוחמים בגלל מחלה, פציעה, כליאה או כל סיבה אחרת:
- (1) פגיעה אלימה בחיים ובגוף, בעיקר רצח מכל הסוגים, הטלת מום, יחס אכזרי ועינוי;
- (2) ביצוע מעשי זוועה הפוגעים בכבוד האישי, בעיקר יחס משפיל ומבזה;
- (3) לקיחת בני ערובה;
- (4) חריצת דין וביצוע הוצאות להורג ללא הכרזת פסיקה מוקדמת על-ידי בית משפט סדיר, המעניקה את כל הערובות השיפוטיות המוכרות בדרך כלל כחיוניות.

- (ד) ס"ק 2 (ג) חל על סכסוכים מזוינים שאינם בעלי אופי בין-לאומי ואי לכך אינו חל על מצבים של מהומות ומתיחויות בין-לאומיות, מעשים מבודדים ופוזורים של אלימות או מעשים אחרים בעלי אופי דומה.
- (ה) הפרות חמורות אחרות של החוקים והמנהגים החלים על סכסוכים מזוינים שאינם בעלי אופי בין-לאומי, במסגרת הקבועה של המשפט הבינ-לאומי, כלומר, כל אחד מהמעשים הבאים:
- (1) הפניה מכוונת של התקפות נגד האוכלוסייה האזרחית בתור שכזאת או נגד אזרחים יחידים שאינם לוקחים חלק ישיר במעשי האיבה;
  - (2) הפניה מכוונת של התקפות נגד מבנים, חומרים, יחידות ואמצעי תובלה רפואיים, וכוח אדם המשתמש בסמלים הבולטים של אמנות ז'נבה בהתאם למשפט הבינ-לאומי;
  - (3) הפניה מכוונת של התקפות נגד כוח אדם, מתקנים, חומרים, יחידות או כלי רכב המעורבים במשימות סיוע הומניטרי או שמירת שלום בהתאם למגילת האומות המאוחדות, כל עוד הם זכאים להגנה הניתנת לאזרחים או ליעדים אזרחיים לפי המשפט הבינ-לאומי של סכסוך מזויין;
  - (4) הפניה מכוונת של תקיפת בניינים המיועדים למטרות דת, חינוך, אמנות, מדע או צדקה, אתרים היסטוריים, בתי חולים ומקומות שבהם נאספים חולים ופצועים, ובלבד שאינם יעדים צבאיים;
  - (5) בזיזת עיר או מקום, גם כאשר נתפסו בהתקפה;
  - (6) ביצוע אונס, עבדות מינית, זנות כפויה, היריון כפוי, כמוגדר בסעיף 7, ס"ק 2 (ו), עיקור כפוי, או כל צורה אחרת של אלימות מינית המהווה גם הפרה חמורה של סעיף 3 המשותף לכל ארבע אמנות ז'נבה;
  - (7) גיוס או חיול ילדים מתחת לגיל חמש עשרה לכוחות המזוינים הלאומיים או שימוש בהם להשתתפות פעילה במעשי איבה;
  - (8) מתן הוראה לעקור את האוכלוסייה האזרחית מסיבות הקשורות לסכסוך, אלא אם כן ביטחון האזרחים שמדובר בהם או נימוקים צבאיים חיוניים תובעים זאת;

- (9) הריגה או פציעה מתוך בגידה באמון של יריב לוחם;
 (10) הצהרה שלא יינתנו מגורים;
 (11) אילוף בני אדם הנתונים למרותו של צד אחר לסבול השחתה פיסית או ניסויים רפואיים או מדעיים מכל סוג, אשר אינם מוצדקים על-ידי טיפול רפואי, טיפול שיניים או טיפול בבית חולים באדם שבו מדובר, ואינם מתבצעים לטובתו, ואשר גורמים למוות או לסכנה חמורה לבריאות האדם האמור או בני האדם האמורים;
 (12) השמדה או תפיסה של רכוש האויב אלא אם כן השמדה או תפיסה כאמור נדרשים באופן חיוני מכורח הסכסוך.
- (1) ס"ק 2 (ה) חל על סכסוכים מזוינים שאינם בעלי אופי בין-לאומי ואי לכך אינו חל על מצבים של מהומות ומתיחויות בין-לאומיות, מעשים מבודדים ופזורים של אלימות או מעשים אחרים בעלי אופי דומה. הוא חל על סכסוכים מזוינים המתרחשים בשטח מדינה כאשר יש סכסוך מזוין ממושך בין רשויות ממשלתיות לבין קבוצות חמושות מאורגנות או בין קבוצות אלו.
3. אין בס"ק 2 (ג) ו-1 (ה) דבר שישפיע על אחריותה של ממשלה לקיים או לכונן מחדש חוק וסדר או להגן על אחדותה ועל שלמותה הטריטוריאלית של המדינה, בכל אמצעי לגיטימי.

סעיף 9

רכיבי פשעים

- רכיבי פשעים יסייעו לבית הדין בפרשנותם ובהחלתם של סעיפים 6, 7, 8-1. הם יאומצו ברוב של שני שלישים מחברי מליאת המדינות שהן צדדים.
- תיקונים לרכיבי פשעים יכולים להציע:
  - כל מדינה שהיא צד;
  - השופטים הפועלים לפי רוב מוחלט;
  - התובע.
 תיקונים כאמור יאומצו ברוב של שני שלישים מחברי מליאת המדינות שהן צדדים.

3. רכיבי הפשעים והתיקונים להם יעלו בקנה אחד עם אמנה זו.

סעיף 10

אין בחלק זה דבר שיתפרש כמגביל בדרך כלשהי או פוגע בכללים קיימים או מתפתחים של המשפט הבין-לאומי למטרות שאינן של אמנה זו.

סעיף 11

תחולת סמכות השיפוט

1. לבית הדין יש סמכות שיפוט רק בזיקה לפשעים שבוצעו אחרי כניסתה לתוקף של אמנה זו.
2. הפכה מדינה לצד לאמנה זו אחרי כניסתה לתוקף, בית הדין רשאי לממש את סמכות השיפוט שלו רק בזיקה לפשעים שבוצעו אחרי כניסתה לתוקף של אמנה זו לגבי אותה מדינה, אלא אם כן אותה מדינה מסרה הצהרה לפי סעיף 12, ס"ק 3.

סעיף 12

תנאים מוקדמים למימוש סמכות שיפוט

1. מדינה ההופכת לצד לאמנה זו מקבלת בזאת את סמכות השיפוט של בית המשפט בזיקה לפשעים הנזכרים בסעיף 5.
2. במקרה של סעיף 13, ס"ק (א) או (ג), רשאי בית המשפט לממש את סמכות השיפוט שלו אם אחת או יותר מהמדינות הבאות הן צדדים לאמנה זו או קיבלו את סמכות השיפוט של בית המשפט בהתאם לס"ק 3:
(א) המדינה שבשטחה אירעה ההתנהגות הנדונה, או אם בוצע הפשע על כלי שיט או כלי טיס, מדינת הרישום של אותו כלי שיט או כלי טיס;
(ב) המדינה שהאדם המואשם בפשע הוא אזרח.
3. אם קבלתה של מדינה שאיננה צד לאמנה זו נדרשת לפי ס"ק 2, אותה מדינה רשאית, בהצהרה שתוגש לרשם, לקבל את מימוש סמכות השיפוט על-ידי בית המשפט בזיקה לפשע הנדון. המדינה המקבלת תשתף פעולה בלי דיחוי או יוצא מהכלל בהתאם לחלק 9 (באמנה).

סעיף 13

מימוש סמכות שיפוט

בית המשפט רשאי לממש את סמכות השיפוט שלו בזיקה לפשע הנזכר בסעיף 5 בהתאם להוראות אמנה זו אם:

(א) מצב שבו נראה כאילו אחד או יותר מהפשעים האמורים שבוצעו מופנה אל התובע על-ידי מדינה שהיא צד בהתאם לסעיף 14;

(ב) מצב שבו נראה כאילו אחד או יותר מהפשעים האמורים שבוצעו מופנה אל התובע על-ידי מועצת הביטחון הפועלת לפי פרק VII של מגילת האומות המאוחדות; או התובע יזום חקירה ביחס לפשע כאמור בהתאם לסעיף 15.

נספח ז' רוח צה"ל

צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל. צה"ל פועל בכפיפות לרשויות השלטון האזרחי הדמוקרטי ולחוקי המדינה. מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה.

חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו על פי ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

"רוח צה"ל" – הגדרה ומקורות

"רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת במסגרת צה"ל, בשירות סדיר ובשירות מילואים.

"רוח צה"ל" וכללי הפעולה הנגזרים ממנו הם הקוד האתי של צה"ל. "רוח צה"ל" ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחיילותיו בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח צה"ל" ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם. "רוח צה"ל" יונק מארבעה מקורות:

- מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל.
- מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, חוקיה ומוסדותיה.
- מסורת העם היהודי לדורותיו.
- ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.

ערכי היסוד

הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה – מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל ביטחון אזרחיה ותושביה. אהבת המולדת ונאמנות למדינה – ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת

המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל – מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי – לאזרחיה ותושביה.

כבוד האדם – צה"ל וחיליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, בדת, בלאום, במין, במעמד ובתפקיד.

הערכים

דבקות במשימה וחתיירה לניצחון – החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבפניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה עד כדי חירוף הנפש.

אחריות – החייל יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. החייל יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקיפה בשיקול דעת ובמסגרת סמכות, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.

אמינות – החייל יציג דברים כהווייתם, בשלמות ובדייקנות, בתכנון, בביצוע ובדיווח, ויפעל כך שרעיו ומפקדיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

דוגמה אישית – החייל ינהג על פי הנדרש ממנו ויקיים את שהוא דורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, בצבא ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.

חיי אדם – החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם. בעת לחימה יסכן את עצמו ואת רעיו במידה הנדרשת לביצוע המשימה.

טוהר הנשק – החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אף בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.

מקצועיות – החייל ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, ויישם תוך חתיירה לשיפור מתמיד של ההישגים האישיים והיחידתיים.

משמעת – החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו על פי הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי-חוקיות בעליל.

רעות – החייל יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש.

שליחות – החייל יראה בשירותו הצבאי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה, זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שנתנו לו על פי פקודות הצבא.

